

ŞEYMA BENLİ**

Bir Metin Yeniden Yazılırken Neler Değiştirilir: *Dâfi' u'l-Hüzn* ve *Mahzenü'l-Esrâr* Örneği

What is Changed When A Text is Rewritten:

The Case Of *Dâfi' Al-Huzn* And *Mahzani Al-Asrâr*

Ö Z E T

Afyon, esrar, berş, boza, şarap, kahve ve benzeri maddelerin teşhis ve intak sanatları yardımıyla birbirlerine karşı üstünlüklerini iddia ve ispat etmeye çalıştıkları keyif verici maddelerin (mükeyyifat) münazarası, Türk münazara edebiyatında en çok işlenen konuların başında gelmektedir. *Dâfi' u'l-Hüzn* adlı eser ise bu türün şimdiye kadar bilinmeyen bir halkasını oluşturmaktadır. Müellifi meçhul olan bu eser, Nidâi'nin yeniden yazım örnekleri arasında ilk sırada yer almaktadır. *Dâfi' u'l-Hüzn*, Vardarlı Fazlî tarafından mesnevi şeklinde ve *Mahzenü'l-Esrâr* adıyla yeniden yazılmıştır. Bu makale *Mahzenü'l-Esrâr* örneğinde yeniden yazılan eserlerde ne gibi değişiklikler yapılabileceğini belirlemeyi amaçlamaktadır. Bunun için öncelikle kaynak metin ile yeniden yazılan metin tanımlı, muhtevaları hakkında mukayeseli bir şekilde bilgi verilmiş, iki eser arasındaki ilişki açıklanmış ve Türk münazara edebiyatında *Dâfi' u'l-Hüzn*'ün yeri belirlenmeye çalışılmıştır. Ardından *Mahzenü'l-Esrâr* örneğinde, yeniden yazım sürecinde kaynak metnin ne kadar değişebildiği, hangi hususlarda değişim tasarrufunda bulunulabildiği ayrı başlıklar altında değerlendirilmiş, bu yapılırken de elde edilen bulgular başka eserlerden örneklerle desteklenmiştir. Ayrıca bu değerlendirmeler sırasında *Dâfi' u'l-Hüzn*'ün neden nazma çekildiği, kaynak metin üzerinde yapılan değişikliklerin hangi amaçlarla yapıldığı sorularına cevap aranmıştır. Son olarak *Dâfi' u'l-Hüzn*'ün çeviri yazımı yapılmıştır.

ANAHTAR KELİMELER

Vardarlı Fazlî, münazara, keyif verici maddeler, yeniden yazım, nazım, nesir, Şiileştirme.

ABSTRACT

The debate of pleasure-giving substances such as opium, bersh, hashish, boza, wine and coffee is the most written topic in Turkish debate literature. In this genre, these substances fight for superiority over others by means of personification. *Dâfi' al-Huzn* is a hitherto unknown link of the genre. This anonym work is the first rewriting of Nidâi's *Mubâhasât-ı Mukeyyifat*. *Dâfi' al-Huzn* was rewritten in mathnavi form by Vardarlı Fazlî with the title of *Mahzan al-Asrâr*. This paper aims to determine what kind of changes can be made in the rewritten works by giving *Mahzan al-Asrâr* as an example. For this purpose firstly the source text and its rewriting have been introduced, their contents have been illuminated comparatively, the relationship between them has been explained and the place of *Dâfi' al-Huzn* in Turkish debate literature has been determined. Then, in the case of *Mahzan al-Asrâr*, how and how much the source text can be changed during the rewriting process has been evaluated under different headings and the findings have been supported by examples from other works. In addition, during these evaluations, the answers to the questions for the purpose of the changes made on the source text and why *Dâfi' al-Huzn* was transferred into poetry have been sought. Finally, *Dâfi' al-Huzn* has been transcribed.

KEYWORDS

Fazlî of Vardar, debate, pleasure-giving substances, rewriting, poetry, prose, Shiitization.

* Makalenin Geliş Tarihi: 08.03.2019 / Kabul Tarihi: 15.05.2019.

** Dr., Millî Eğitim Bakanlığı, (seymaderbeder@gmail.com), ORCID: 0000-0001-9870-5479.

Giriş

Edebiyatta, çoğunlukla cansız iki veya daha çok varlığın teşhis ve in-tak sanatları vasıtasıyla birbirlerine üstünlüğünü kanıtlama amacıyla tartışmalarını konu edinen eserlere münazara adı verilmektedir (Wagner 1993: 566). Kılıç ile kalem, gece ile gündüz, bahar ile kış, yer ile gök ara-sında gerçekleştirilen münazaralar edebî münazaraların tipik örneklerindedir. Türk edebiyatının en özgün ve en dikkat çekici münaza-za örnekleri ise keyif verici maddeler (mükeyyifat) hakkında yazılmış olanlardır. Türkçe mükeyyifat münazaralarının çoğu yayımlanmış olsa da (Kürkçüoğlu 1955, Alpay 1973, Öztürk 2006, Aynur ve Schmidt 2007, Sevindik 2013, Şener 2014, Erkal 2016, Babacan Bursalı 2017, Ülken 2017a, Ülken 2017b, Aksoyak 2018) henüz varlığından haberdar olunmayan eserler de bir yandan gün yüzüne çıkmaktadır. Yazarı bilinmeyen *Dâfi' u'l-Hüzn* adlı eser de şimdiye kadar kaynaklarda bahsi geçmemiş bu tür eserlerden biridir.

Metin merkezli bir gelişim gösteren İslam telif geleneğinde, önemli bulunan veya beğenilen eserler, kısaltma (ihtisar / muhtasar) ya da geniş-letme (şerh) yoluyla tekrar kaleme alınmışlardır. Özellikle edebî metinler, yazarların zevklerine, kendilerine gelen taleplere veya hedef kitlenin bek-lentilerine göre yeniden yazılmışlardır (Kilpatrick 1999: 24). *Dâfi' u'l-Hüzn* de yeniden yazıma kaynaklık etmiş metinlerden biridir. Yapılan karşılaştı-rımalı çalışmalar sonucunda, Vardarlı Fazlî'ye ait *Mahzenü'l-Esrâr* adlı mesnevinin, *Dâfi' ul'l-Hüzn*'ün yeniden yazımı olduğu anlaşılmıştır. Bu-nunla birlikte Fazlî, mesnevisinin başka bir metnin yeniden yazımı olduğuna dair herhangi bir bilgi vermemiş, eserin orijinal olduğu intibayı uyandırmıştır.

Müellifi Meçhul Bir Münazara: *Dâfi' u'l-Hüzn*

Dâfi' u'l-Hüzn'ün tespit edilebilen tek nüshası, Ankara Milli Kütüp-hane Yazmalar Koleksiyonu 06 Mil Yz A 892 numarada bulunmaktadır. Kendisini “*merhûm Sâlih Beg'in kâtibi Ali Efendi*” olarak tanıtan (111b-112a)

biri tarafından derlenmiş olan mecmuanın 1b-8b varakları arasında bulunmaktadır.¹ Mecmua, 200x142-160x100 mm ölçülerinde 125 varaktan oluşmaktadır. Ay yıldız filigranlı kâğıda nesih hat ile 13 satır hâlinde yazılmıştır. Nüshanın zahriyesinde Hâfızzâde Mehmed'e ait 1079/1669 tarihli temellük kaydı da yer almaktadır. *Dâfi' u'l-Hüzn*'ün sonu ne yazık ki eksiktir. 8b'den sonraki üç yaprak koptuğundan eseri buraya kadar takip edebilmekteyiz. Sonrasında başka bir eserin devamı yer almaktadır. Kayıp üç yaprağın içinde *Dâfi' u'l-Hüzn*'ün tamamlanmış, başka bir eserin başlamış olması, eserin büyük kısmının elimizde olduğu anlamına gelmektedir. İki eser arasında yaptığımız karşılaştırma da bunu doğrulamaktadır. *Dâfi' u'l-Hüzn*'de eksik olan kısım 764 beyitlik *Mahzenü'l-Esrâr*'ın sadece 160 beyitlik kısmına karşılık gelmektedir.

Mecmua, kataloğa, ilk sırada yer alan eserin adıyla, yani *Dâfi' u'l-Hüzn* olarak kaydedilmiştir. Mecmuanın derleyicisi olan Kâtip Ali Efendi, mecmua içerisinde kendi telifi olan eserlerin başına bu durumu gösteren kayıtlar koyduğu hâlde *Dâfi' u'l-Hüzn*'e böyle bir kayıt eklememesi, bu eserin Kâtip Ali Efendi'ye aidiyeti konusunda bir şüphe uyandırmaktadır. Eserin telif tarihi ise net olarak belirtilmemekle birlikte, girişinde Sultan Murad b. Selim Han'ın, yani III. Murad'ın adının zikredilmesi nedeniyle, 1574-1595 yılları arasında telif edildiği anlaşılmaktadır.

Müellif hakkında kesin ve net bilgilere şimdilik sahip değiliz. Fakat eserindeki ifadelerden yola çıkarak, yukarıda da değinildiği üzere, XVI. yüzyılın son çeyreğinde hayatta olduğunu ve bu dönemde Mısır'da bulunan İbrahim Gülşenî Külliyesi'ni² ziyaret ettiğini söylemek mümkündür: "... Yek-dil ve yek-cihet olup hâne-i dilden gam u hemmi def ü ref (2b) idüp feraḥ u şādī yār-ı ğār-ı mezkûr ile hem-râz ve hem-meclis-i

¹ Mecmuada bulunan eserleri gösteren, zahriyedeki kayıt şöyledir: "*Hâzâ Kitâbu Dâfi' u'l-Hüzn, Letâyif-i kitâbi ve dalu Hârûn Reşîd'ün hikâyeti ve âl-i 'Abbâs'un saltanatı ve sahâbelerün hilâfeti ve âl-i 'Abbâs'un fazîleti ve İskender-nâme hikâyeleri beyânındadır. Kıyâfet-nâme, Ekâlîm-i Seb'a, Zafer-nâme ve Pend-nâme ve Hazret-i Rasûl sallallâhu 'aleyhi ve sellem nice Hadîce anamuzı aldığın beyân ider.*" (1a). Ayrıca iki varak da sehven 4 olarak numaralandırılmıştır. Mecmuada ilgili eserin son sayfası 7b gibi görünse de aslında 8b'dir.

² Osmanlı Devleti'nin Mısır'ı fethettikten sonra Kahire'de inşa ettirdiği ilk dinî yapı olan ve cami, tekke ile türbeden oluşan bu külliye 1519-1524 yılları arasında İbrahim Gülşenî adına yapılmıştır (Behrens-Abouseif 2000: 304).

vefādār olup **mahrüse-i Mısr'ın teferrücgâhları** cenâbınıñ hâk-i pâylarına âb-ı revân-veş revân u püyân olduk ve mümkün olduğca küşe-be-küşe bağ u râğını ve sebze-zâr ve memerr-i âlem olan Bulâğını ve ĩş ü ĩşret için şoĥbet yarâğını görüp andan ĥazret-i pâdişâh-ı aẓam ve hâkân-ı mu'azzam **Sultân Murâd b. Selim Hân** devrini ģanîmet bilüp görmesi lâzım ve temâşası ehemm bir cây-ı laţîf-i feraĥ-fezâ vü şafâ-efzâ daĥı vâr-imiş ki nâmına **bâġçe-i ĥazret-i Gülşenî** dirler defe'atle velâyet ü kerâmâtı müşâhede olunmuşdur zıkr olunan mekân-ı cennet-mişâle bir niçe ehl-i ma'ârif-i belâġat-unvân ve murâdımcıa civânân-ı sa'âdet-nişânla 'azîmet kıldık..."

Vardarlı Fazlı'nın *Mahzenü'l-Esrâr* Adlı Eseri

Biyografik eserlerde hakkında bir bilgi yer almayan Vardarlı Fazlı'nın kimliğine dair bilgileri, bilinen tek eseri olan *Mahzenü'l-Esrâr*'da verdiği ipuçlarından elde etmekteyiz. Buna göre Fazlı, Vardar Yenicesi'nden olup akıncı ailesi olarak bilinen Evrenesoğulları ile arasında akrabalık ilişkisi bulunmaktadır. Eserin hâtimesinde yer alan, 1046/1636 yılında tamamlandığı bilgisinden hareketle yazarın en azından XVII. yüzyılın ilk yarısında yaşadığı anlaşılmaktadır. Kaya Paşa adlı bir kaptanı methetmesi ise eserini ona takdim ettiğini veya onun himayesi altında eser verdiğini gösterir. Ayrıca Türk mesnevi edebiyatında görmeye alışkın olduğumuz, giriş bölümlerindeki Dört Halife övgüsünün *Mahzenü'l-Esrâr*'da bulunmaması, hatta kaynak metinde yer alan Dört Halife'nin zikredildiği beytin çıkarılıp onun yerine On İki İmam'ın isimlerinin anılması,³ Aksoyak'ın da belirttiği üzere, şairin Alevî-Bektaşî meşrepli olduğunun bir işareti olarak okunabilir. (Aksoyak 2016: 224-226).⁴

³ Aslında ilgili beyitlerde 12 İmam'dan 10'unun adı geçmekte, Ca'fer-i Sâdık (ö. 148/765) ile Hasan b. Ali el-Askerî (ö. 260/874)'nin isimleri zikredilmemektedir. Ancak çoğunluk bulunduğu için her seferinde 12 İmam'ın 10'u demek yerine, makalede genel bir isimlendirme olarak 12 İmam'ın adının geçtiği söylenmiştir. 12 İmam'ın tam isim listesi ve detaylı bilgi için bkz. Fıĥlalı 2001: 142-147.

⁴ Aksoyak, atıfta bulunduğumuz yerde, şairin bir dönem Mısır'da bulunduğunu, açık ve susuzluk çektiğini eserdeki beyitlerden hareketle dile getirmektedir. Fakat kaynak metinde de müellifin Mısır'da gezdiği bilgisi yer almaktadır. Dolayısıyla bu bilgi kaynak metne sadık kalmanın neticesi olarak *Mahzenü'l-Esrâr*'da kendisine yer

Şu anki bilgilerimize göre Vardarlı Fazlî'nin tek eseri olan *Mahzenü'l-Esrâr*'ın tek nüshası Ankara Üniversitesi DTCF Kütüphanesi İsmail Saib I koleksiyonununun 1422 numarasında kayıtlıdır. Aruzun *Fâilâtün fâilâtün fâilün* kalıbı kullanılarak yazılan 764 beyitlik bu mesnevi 28 varak hacmindedir. Münazara, *Kasr-ı bi'l-'ayn* denilen bir mekânda esrar, berş, afyon, kahve, şarap ve boza arasında geçmektedir.⁵ Eserin konusu *Dâfi'u'l-Hüzn* ile aynı olduğundan tekrara düşmemek amacıyla burada ayrıca anlatılmayacak, *Dâfi'u'l-Hüzn*'ün özeti yapılırken aradaki farklar dipnotlarla gösterilecek, ardından her iki eser daha geniş bir şekilde mukayese edilecektir.

Dâfi'u'l-Hüzn'ün Muhtevası

Eser Allah'a hamd, Hz. Peygamber'e ve ashabına salat ile başlar. Dört Halife'nin adının geçtiği bir beyit eklendikten sonra sebab-i telife geçilir.⁶ Burada yazar, kederli bir şekilde otururken arkadaşlarının yanına geldiğinden bahseder. Arkadaşları ona, yanlış yaptığını, kederin insanı helak ettiğini, dünyada bazen mutluluğun bazen de üzüntünün tadıldığını söyleyerek ferahlamak maksadıyla bağ seyrine çıkmayı teklif ederler. O da bu teklife uyar. Sultan Murad b. Selim Han (III. Murad) devrini (1574-1595) ganimet bilip Hz. Gülşenî'nin bahçesi namıyla meşhur, mutlaka görülmesi gereken, cennet gibi bir yere giderler. Orası öyle güzel bir yerdir

---

bulmuş bir bilgi olabilir, Vardarlı Fazlî'nin gerçekten Mısır'da bulunduğu anlamına gelmeyebilir.

⁵ Eser üzerinde çalışmış olan İ. Hakkı Aksoyak, burada zikredilen mükeyyifata ek olarak beng, bade ve fününiyyayı da dahil eder (2016: 227). Ancak beng, esrarın; bade de şarabın Farsça karşılıklarıdır, dolayısıyla aynı şeyleri ifade eder. Buradaki yanılığa sebep olan şey, muhtemelen başlıklarda farklı şeylerden bahsediliyormuş hissi vermesidir. Örneğin, ilk başlık "*der-beyân-ı âmeden-i esrâr-ı mahzenü'l-esrâr ve beng-i şîrin-güftâr*"dır, ikincisi de "*der-beyân-ı âmeden-i berş-i dilâver ve fününiyyâ-yı sülhan-perver*"dir. Ancak başlıklara dikkatle bakıldığında iki farklı şeyden değil de tek bir şeyden bahsedildiği görülmekte, mezkûr mükeyyifatın yanında yer alan isimlendirmelerin başka mükeyyifatların varlığına işaret etmeyip öncekileri niteleyen ikinci bir isimlendirme olduğu anlaşılmaktadır. Bu husus Hatice Aynur'un da dikkatini çekmiştir. Bkz. Aynur 2019: 8 (baskıda).

⁶ *Mahzenü'l-Esrâr*'da bunlara ilaveten tevhid, münacat ve na't konulu beyitler de vardır.

ki ağaçların sıklığından ve uzunluğundan gökyüzü görünmez. İçinden akan nehrin suyu saf ve tatlı, kuşlarının ötüşü vezinlidir.⁷

Böylesi bir yerde arkadaşlarıyla oturmuş, konuşurken hoş edalı, zarif, nüktedan afyonun geldiğini görürler. Onun arkasından sarı renkli, güneş yüzlü, işveli, seyyah, bir ayak üzerinde yetmiş iki dil söyleyebilen berş gelir. Ardından pırlar, âşıklar ve tarikat erenlerinin yanında bulunmuş, zariflerin beğendiği, yüce himmetli esrar gelip oturur. Sonra da kız nakışlı, nazenin, hilekâr, gaddar, nice âşıkları helak etmiş bade gelir. Meclise en son Yemen, Şam ve Mısır'a yolculuk etmiş, zamanın seyyahı, halkı çoşturan, elden ele kapışılan kahve dahil olur.⁸

Her biri kendi keyfince nefis yemekleri tadımlarken afyon diğerlerine hitaben konuşmaya başlar. Cihan halkının meylettiği ve gönül ehlinin kabulüne mazhar onun gibi biri olmadığını söyleyerek övünür. Ona göre afyonsuz kimse yolculuk etmez. Hatta yolculuk esnasında afyon taşımak Hz. Peygamber'in sünnetidir. Özellikle de Arap, Acem, Hind, Çin, Irak gibi memleketlere gidenler mutlaka yanlarında afyon taşır. Aslı ve nesli temizdir. Onun sayesinde nice kimseler Beytullah'a ve Ravza'ya giderler. Onun kabuğu, Acem diyarında köknar şarabı olarak

⁷ *Mahzenü'l-Esrâr*'da da arkadaşları, hüznü müellife bahçede gezintiye çıkma teklifinde bulunur. Ancak bu kısım, *Dâfi'u'l-Hüzn*'e göre biraz daha detaylandırılmıştır. Örneğin müellif ve arkadaşları gezdikleri bahçede bir gece kalırlar. Sabah olunca meyvelerle dolu başka bir bahçeye geçerler ve burada *Kasr-ı bi'l-'ayn* ismi verilmiş bir köşk görürler. Bir pîr-i hakikatın daveti üzerine o köşke girerler ve orada Hz. Peygamber ile On İki İmam'ın sadık âşıklarını görürler. (Aksoyak'ın, Fazlî ve arkadaşlarının Hz. Peygamber ile On İki İmam'ın bizzat kendilerini gördüklerini söylemesi bir sehiv sonucu olmalıdır. Bkz. Aksoyak 2016: 226. İlgili beyitler: "Mustafâ vü Murtezâ bendeleri / Mahrem-i esrâr efgendeleri / Şâh Hüseyin ile Hasan âşıkları / Hem dahu Zeynü'l-'ibâd sâdıkları / Ol muhammed Bâkıra subh u mesâ / Medhin idüp ana iderler du'â / Kâzım ile Şâh 'Alî Mûsâ Rızâ / Cân u dilden sevgülidür bunlara / Şâh Takî ile Nakîyi sevdiler / Hem dahu Mehdîyi kimdür bildiler" Bkz. Aksoyak 2018: 90-91.

⁸ Burada kısaca tanıtılan mükeyyifat, *Mahzenü'l-Esrâr*'da daha detaylı tasvir edilir. Ayrıca kahveden bahsedilen bölümde kahvenin tütün için okuduğu mersiye *Dâfi'u'l-Hüzn*'de yoktur. İlaveten, *Mahzenü'l-Esrâr*'da meclise boza da gelmekte, ancak diğer mükeyyifat tarafından kovulmakta ve böylece münazaraya katılmamaktadır. *Dâfi'u'l-Hüzn*'de ise bozadan hiç bahsedilmez. Karş. Aksoyak 2018: 101-106.

bilinir ve çok rağbet görür. Onu yiyenler zerre kadar hastalık tadını bilmezler, ömürleri boyunca baş ve diş ağrısı çekmezler.

Bu sözleri dinleyenler arasında olan berş, afyona cevap verir. Onu, meydanı boş bulup yalan ve geçersiz sözlerle konuşup durmakla itham eder. Berş, kendisinin, gece gündüz rindlere ve zariflere arkadaşlık yaptığını, yetmiş iki rindin terbiyesiyle ortaya çıktığını, söz bilir ve belîğ bir Rum olduğunu söyler. Onu imal için Hindistan'dan bin bir zahmet ile eczalarının getirildiğini ve bunların bal ya da şeker ile karıştırılıp altın, gümüş veya mücevherden hokkalar içinde kullanıldığını anlatır. Verdiği keyfin başka keyiflere benzemediğini iddia eder. Onu yiyen gönül ehli kimselerin bir ayak üzerinde yetmiş iki lisan ile tercüme yaptıklarını söyler. İstanbul'un ileri gelenlerine bağlı olduğunu, dolayısıyla büyüklerin meclisinde varlığı zorunlu, muteber bir kişi olduğunu belirtir.

Berşin meydan okuyan bu sözlerine afyon tekrar karşılık verir. Berşi konuşur kılanın kendisi olduğunu, letafetinin de keyfiyyetinin de kaynağının afyon olduğunu söyleyerek berşi susturur. Afyonun berşi cevaptan aciz bırakması orada bulunanların hoşuna gider. Aradan bir müddet geçince bu sefer beng kendini övmeye başlar. Müşkül sözleri bir demde açıp çözdüğünü söyler. Ayrıca çok çeşitli, güzel isminin bulunduğunu dikkat çeker. Namı varaku'l-hayal, lakabı mahzenü'l-esrâr, Rum diyarında adı dilber lebi, Arap diyarında nahlî, Acem diyarında ise dâfi'ü'l-hüzn'dür. Abdalân-ı Rûm ve dervişler onsuz bir an sohbet etmezler, mahlasını pek severler, onu başları üzerinde taşırlar.

Esrar böyle konuşurken hiddetinden yüzü kızaran bade kendini meydana atar ve afyon, berş ve esrara hitaben konuşur. Onları, cihanı zehirleyen ve helak edenler, zamanın faydasızları ve zararlıları olarak tanımlar. Üç uğursuzun bir araya gelip birbirlerini ne güzel kötülediklerini söyler. Badeye göre onlardan biri helak edici, biri çok konuşan, biri de manasız konuşan kimselerdir.⁹ Hepsinin davasında yalancı olduğunu, onları evine götüren kişilerin artık iflah olmayacağını iddia eder. Kendisi

⁹ *Mahzenü'l-Esrâr*'da bahsi geçen iki mükeyyif için "helak edici" ve "manasız konuşan" sıfatları ortak olmakla birlikte üçüncüsü sert tabiatlı olarak nitelenir. Ayrıca *Mahzenü'l-Esrâr*'da bu üç mükeyyif için, *Dâfi'ü'l-Hüzn*'de bulunmayan "Er degül belki siz 'avretsünüz" ifadesinin eklenmesi dikkat çekmektedir. Karş. 543-544. beyitler, Aksoykan 2018: 122.

ise haram olduğunu kabul etmekle birlikte faydalı olduğunu da belirtir. Badeye göre övgüye layık olan kendisidir. Büyük bilginler onun için ruhun meyvesi demişlerdir. Ancak peri yüzlülerin aşkıyla akıllı bir miktar zail olmuştur. Kendisi zamanın makbulü, meşhur üzümün oğludur, fakat zaman, onu babasından uzağa düşürüp ayaklar altında sıkıp ve sızdırıp asmalı haramî bir delikanlı gibi mihnet hastanesinde tımar ederek bu hâle getirmişlerdir. Sonunda akıllı kimselerle bir arada oturtmakla onun aklını başına getirmişlerdir. Akıllı kimselere uygun, rezil kimselere ise hiç uygun olmayan bir arkadaştır. Sakiler onun zerrece iltifatına mağrur olurlar.¹⁰

Eserin bundan sonrası eksiktir. Vardarlı Fazlî'nin eseri ile geri kalan kısmı tamamlayacak olursak, badenin bu konuşmasından sonra kahve söz alır. Şarabı kötülüklerin anası (ümmü'l-fesâd) olarak niteleyen kahve, onun şerrinden gece gündüz çok kan döküldüğünü, çok anaların ağladığını, dünyadaki bütün günahların badeden kaynaklandığını söyler (Aksoyak 2018: 127).

Kahvenin konuşması bitince berş, afyon ve esrar onun safına geçip badeyi öldürmeye niyetlenirler. Bade hepsinin kendisine karşı birleştiğini anlayınca aradan kaçıp Firenk iklimine gider. Kahve de hükümdar gibi tahta kurulur, yanında hizmetkârlar bulunur. Herkesten büyük bir teveccüh görünce kibre kapılır. Onun yanında duracakların gelip ayağına yüz sürmelerini ister. Herkes bu emre itaat eder. Hikâye, kahvenin müritlerine verdiği öğütler ile nihayete erer (Aksoyak 2018: 129 vd). Sonuç bölümünde Fazlî arkadaşlarının teklifi üzerine bu münazarayı yazıya aktardığını, mükeyyifatla ilgili eserlerin genellikle mensur olduğunu, fakat kendisinin nazmı tercih ettiğini söyler. Okuyanlardan kederi gidereceği için esere aynı zamanda *Dâfi'u'l-Hüzn* adını da verdiğini belirttikten sonra okuyucudan özür dileyip dua ve tarih ile eserini tamamlar (Aksoyak 2018: 136-137).

¹⁰ Burada şarabın üzümlükten şarap oluncaya kadar geçirdiği zahmet dolu yolculuk, *Mahzenü'l-Esrâr*'da "Firâk-nâme" başlığı altında ayrıca anlatılır. Karş. Aksoyak 2018: 121-123.

Dâfi' u'l-Hüzn ile Mahzenü'l-Esrâr Arasındaki İlişki

Öncelikle her iki eserin isimlerinden başlayalım. Vardarlı Fazlî eserine iki isim vermiştir: *Mahzenü'l-Esrâr* ve *Dâfi' u'l-Hüzn*.

“Ger tefahhus eyler isen nâmı ne
Mahzenü'l-Esrâr didüm nâmına
Dâfi' ü'l-Hüzn oldı bir nâmı dahı
Hüzni kalmaz okuyanlar ey ahi”

(757-758.beyitler) (Aksoyak 2018: 137)

Vardarlı Fazlî'nin eserine verdiği ikinci isim, aslında kullandığı kaynak metnin ismidir. Bu yönüyle dikkat çekicidir, fakat yine de kendi eserinin bir yeniden yazım olduğunu belirtmez. İki eserin muhtevalarına bakacak olursak, yukarıdaki özetten de anlaşılacağı üzere, *Dâfi' u'l-Hüzn* ile *Mahzenü'l-Esrâr* konu itibarıyla birbirinin aynıdır. Aradaki farklılıklar dipnotlarda işaret edildiği kadardır. *Mahzenü'l-Esrâr* yeniden yazım örneği olduğu için bu tarz farklılıkların olması son derece doğaldır. İki eser arasındaki kuvvetli bağın ve benzerliğin daha iyi anlaşılması için aşağıda karşılıklı alıntılar yapılacaktır. Ancak ondan önce, değinmemiz gereken önemli bir nokta daha bulunmaktadır. *Mahzenü'l-Esrâr*'ın *Dâfi' u'l-Hüzn*'den türetildiğine, onun yeniden yazımı olduğuna dair en sağlam delil, her ikisinde de Kaya Paşa adlı bir denizciden bahsedilmiş olmasıdır.

<i>Dâfi' u'l-Hüzn</i>	<i>Mahzenü'l-Esrâr</i>
“Hakkımda şu'arâ-yı 'izâm ve zurefâ-yı kirâm bu makûle şehâdet buyurup hattâ bahr-i ihsânun kapudânı ya'nî Kaya Çelebi Efendi hokka-i simitün etrâfını zer-endûd itdürmüşdür. (6b)	“Bu sözi böyle buyurmuş şâ'irân Hem zarîfân-ı 'izâm u 'ârifân Bahr-ı ihsânun kapudânı dahı Ol Kaya Paşa -yı 'ârif ey ahi Hokka-i şîrîn-dehânun ağzını Yazdı bu beyti anun pervâzını” (437-438-439.beyitler) (Aksoyak 2018: 114)

Kaya Paşa'nın kim olduğu sorusunu gündeme getiren Aksoyak, bu isimde iki kişiyi tespit eder. Biri, Güzelce Ali Paşa (ö. 1030/1621)'nın anne

tarafından dedesi, diğeri de 1055/1645'te vefat eden Köstendil Beyi'dir. Fakat bu kişilerin aynı kişiler olup olmadığı veya eserde kast edilen paşanın bu kişilerden biri olup olmayacağı hususunda kesin bir şey söylenemeyeceğini ifade eder (2016: 226). 1621'de vefat eden Güzelce Ali Paşa'nın dedesinin 1645'te vefat etmesi pek mümkün görünmediğinden en azından bu isimlerin farklı kişilere ait olduğunu söyleyebiliriz. Kaynak metnin telif tarihini (1575-1595) göz önünde bulundurduğumuzda bahsi geçen kişinin Köstendil Beyi'nin olması zayıf bir ihtimaldir. Güzelce Ali Paşa ise 989/1581 yılında doğmuş, 41 yaşındayken vefat etmiştir (Nev'îzâde Atâî 2017: 1641). Dedesi Kaya Paşa'nın ne zaman vefat ettiği ve denizci olup olmadığı bilinmemekle birlikte, en azından eserin telif edildiği tarihlerde hayatta olması kuvvetle muhtemeldir.

Beyitte ima edilen kimliğe uygun sayılabilecek bir kişi daha vardır ki o da 1602-1603 yılları arasında kaptanıderyalık görevinde bulunan Kubat Mustafa Paşa'nın babası Kaya Paşa'dır (Mehmed Süreyya 1997: 60; Akkaya & Ayanoğlu 2009: 41). Adı geçen kaynaklarda, kendisinin de derya beylerinden (ümerâ-yı bahriyye) olduğu belirtilen Kaya Paşa'nın ölüm tarihine dair bir kayıt bulunmasa da *Dâfi'ü'l-Hüzn*'ün telif edildiği 1574-1595 yıllarında hayatta olma ihtimali yüksektir.

Mahzenü'l-Esrâr'da Kaya Paşa olarak anılan kişinin *Dâfi'ü'l-Hüzn*'de Kaya Çelebi Efendi olarak geçmesi de dikkat çekmektedir. Çelebi, bilhassa XIV-XVIII. yüzyıllar arasında kültürlü yüksek tabakadan, okumuş ve bilgili kimselere verilen bir unvan olmakla birlikte, metinde geçtiği şekliyle "Çelebi Efendi" tabiri ise bazı ilmiye mensupları ile Konya Mevlevî Âsitânesi postnişinleri için kullanıldığı bilinmektedir (İpşirli 1993: 259). Ancak *Dâfi'ü'l-Hüzn*'de çelebi efendi unvanı kullanılmış olsa bile, "bahr-i ihsânun kapudâni" nitelmesi, Aksoyak'ın da belirttiği üzere, bu kişinin bir denizci olduğunu düşündürmektedir (Aksoyak 2016: 225). Sonuç olarak eserde ismi geçen Kaya Paşa'nın kimliği hakkında kesin bir şey söyleyemesek de kastedilen kişinin öncelikle Kaptanıderya Kubat Mustafa Paşa'nın babası Kaya Paşa ya da Güzelce Ali Paşa'nın dedesi Kaya Paşa olması şimdiki verilerimize göre daha makul görünmektedir.

***Dâfi' u'l-Hüzn'ün Diğer Mükeyyifat Münazaraları Arasındaki Yeri*¹¹**

Türk edebiyatında hakkında en fazla münazara yazılan konu mükeyyifattır. Hatta dünya edebiyatında bu konuda en çok eser veren de Türk edebiyatıdır (Benli 2019: 53). Dolayısıyla Türk edebiyatının dünya edebiyatına bu konuda bir çeşitlilik ve renk kattığını söyleyebiliriz. Şu ana kadar tespit edebildiğimiz kadarıyla 16 tane mükeyyifat münazarası vardır. Mecmualar arasında saklı kalmış eserlerin de zaman içerisinde ortaya çıkması ve bu sayının artması muhtemeldir. Bugüne kadar varlığı bilinen mükeyyifat münazaraları ise şunlardır:

Bu konuda yazılmış ilk eser Çağatay sahasında Yusuf Emirî (ö. ?) tarafından XV. yüzyılın ilk yarısında verilmiştir. *Beng ü Çağır* adındaki bu mensur eserde esrar ile afyon münazara etmektedir. İkinci eser Anadolu sahasında Nidâ'nin (ö. 975/1567'den sonra) XVI. yüzyılın ilk yarısında manzum-mensur karışık olarak yazdığı *Mübbâhasât-ı Mükeyyifât* adlı eserdir. Bu eserin kahramanları ise afyon, berş, esrar, boza, şarap ve baldır. Yine XVI. yüzyılda *Esrâr-nâme* adı taşıyan manzum bir eser daha yazılmıştır. Müellifi meçhul olan bu eserde esrar ve şarap tartışılmaktadır. 1510-1514 yılları arasında Fuzûlî, *Beng ü Bâde* isimli mesnevisini kaleme almıştır. Adından da anlaşılacağı üzere bu eserde taraflar esrar ile şaraptır. Bu yüzyılın son çeyreğinde, incelememize konu olan, müellifi meçhul *Dâfi' u'l-Hüzn* adlı eser yazılmıştır.

1602-3 yılında Gazi Giray tarafından manzum bir kahve ile şarap münazarası yazıldığı bilinmekteyse de bu esere şimdiye kadar tesadüf eden olmamıştır. Yazılış tarihi de müellifi de bilinmeyen bir diğer mükeyyifat münazarası İBB Atatürk Kitaplığı MC_Yz_0564-11 numarada bulunmaktadır. Manzum-mensur karışık olan eserin tarafları Nidâ'ninki ile aynıdır. 1626 yılında Nağzî tarafından telif edilen *Münâzara-i Kahve vü Bâde* isimli mesnevi yaklaşık 4000 beyitlik hacmiyle en uzun Türkçe mükeyyifat münazarasıdır. 1636'da Vardarlı Fazlî, *Mahzenü'l-Esrâr* adını verdiği mesnevisinde afyon, berş, esrar, boza, şarap, kahveyi tartışmıştır. Ankara Üniversitesi A 367/III'te bulunan ve yazılış tarihi de müellifi

¹¹ Bu bölümü, İstanbul Üniversitesi, SBE, Türkiyat Araştırmaları Anabilim Dalında Prof. Dr. Fikret Turan danışmanlığında hazırladığım "Klasik Türk Edebiyatında Münazara" başlıklı doktora tezimin ilgili bölümünden faydalanarak yazdım. Burada zikredilecek bütün eserlerle ilgili detaylı bilgi için bkz. Benli 2019: 165-225.

de bilinmeyen *Hikâyât-ı Mükeyyifât-ı Âlem*, afyon, berş, esrar, boza, arpa suyu, bal suyu, vişne likörü, müselles, arak ve şarabın tartışıldığı mensur bir eserdir. XVII. yüzyılın ilk yarısında yazıldığı düşünülen, müellifi meçhul bir münazara da Süleymaniye Kütüphanesi Tercüman Yazmaları 361 numarada *Letâif* adıyla kayıtlıdır. Tartışmacılar afyon, berş, esrar, boza, bal suyu, şarap ve kahvedir. Leiden Üniversitesi Kütüphanesi'nde MS Or. 25.721 numarada, XVII. yüzyıl ortalarında yazıldığı tahmin edilen, manzum-mensur karışık olarak yazılmış, müellifi meçhul bir münazara vardır. Münazaranın kahramanları afyon, berş, esrar, boza, şarap ve kahvedir. XVII. yüzyılda Sıhhatî Çelebi tarafından *Menâkıb-ı Mükeyyifât-ı Âlem* isiminde manzum-mensur karışık olarak afyon, berş, esrar, boza, arak, şarap, kahvenin münazarası kaleme alınmıştır.

1737'den önce yazılan, yazarı bilinmeyen, İBB Atatürk Kitaplığı Bel_Yz_0633 numarada bulunan *Hikâyet-i Cem'iyet-i Mükeyyifât-ı Âlem ve Mübâhase ve Mücâdele* adlı bir eser bulunmaktadır. Manzum-mensur karışık olarak yazılmış bu eser en fazla şahıs kadrosuna sahip mükeyyifat münazarasıdır: afyon, berş, esrar, duhan, boza, cezve-i mümessek, müselles, bal suyu, elma suyu, mukim, maddetü'l-ferah, arak, şarap, kahve. Yine yazar adı belirtilmeyen, ancak taş baskısı yapılan tek mükeyyifat münazarası olan *Afyon Tiryakileri* 1857 yılında İstanbul'da basılmıştır. Manzum-mensur karışık olarak yazılan eserin şahıs kadrosu Sıhhatî Çelebi'nin eserindekiyle aynıdır. Son olarak Fedâî'ye ait "Mubâhasa-i Bâl u Bûze vü Afyûn Berş u Bâde" isimli bir eser 1979 yılında düzenlenen III. Türkoloji Kongresi'nde Meserret Diriöz tarafından bir tebliğ olarak sunulmuş olmasına rağmen ne tebliğe ulaşabildik ne de kütüphanelerde böyle bir esere tesadüf edebildik. Bu nedenle eserin ismi ve yazarından başka, hakkında bir bilgimiz yoktur.

Gazi Giray ve Fedâî'nin eserleri elimizde bulunmadığı için bunları hariç tutarak, bu on altı eser içerisinde şunları söyleyebiliriz ki orijinalliği yakalayanlar Yusuf Emirî, Nidâî, Fuzûlî, Nağzî'nin eserleri ile müellifi meçhul *Esrârname'*dir (Benli 2019: 225). Diğer müellifi meçhul eserler ile Sıhhatî Çelebi'nin eseri, Nidâî'nin eserinin yeniden yazım örnekleridir

(Yılmaz 2013: 701)¹². Bu eserlere *Dâfi' u'l-Hüzn* ile *Mahzenü'l-Esrâr*'ı da eklememiz gerekmektedir. Orijinaliği yakaladığını söylediğimiz eserlerde, Nidâî hariç, münazır sayısı ikidir ve her birinin değişik bir kurgusu vardır. *Dâfi' u'l-Hüzn* ve *Mahzenü'l-Esrâr* hem şahıs kadrosunun ikiden fazla olması hem de kurgu yönüyle Nidâî'nin münazarasına benzemektedir. İkisinde de Nidâî ve onun diğer yeniden yazımlarındaki gibi başlangıçta bir bahçe tasviri yapılır ve münazara o bahçedeki bir köşk içinde gerçekleşir. Münazırlar sırayla içeri girerler. Her biri hakkında benzer biçimlerde tasvirler yapılır. En sonunda da birinin üstünlüğü diğerleri tarafından kabul edilerek münazara nihayete erdirilir. Sonuç olarak *Dâfi' u'l-Hüzn*, Nidâî'nin *Mübâhasât-ı Mükeyyifât*'ının yeniden yazımıdır. *Mahzenü'l-Esrâr* da *Dâfi' u'l-Hüzn*'ün nazma çekilmesi suretiyle yeniden yazılmış hâlidir. *Dâfi' u'l-Hüzn*, Nidâî'nin başlattığı geleneğin ilk takipçisi olması sebebiyle ayrıca önemlidir.

***Mahzenü'l-Esrâr* Örneğinde Yeniden Yazılan Eserlerde Görülebilecek Değişiklikler**

Bir eser, çeşitli amaçlarla yeniden yazım sürecine tabi tutulabilir. Güvenç'e göre bir eser eğlendirmek, eleştirmek, protesto etmek, tercüme etmek, metne hayranlık duymak, siyasî baskı veya başka bir erkin talebiyle eseri hedeflenen ideolojiye uydurmak, sanatsal yeterliğin ispatı, farklı sanat dallarına, tür veya tarzlara uyarlama isteği, okuyucu kitlenin ihtiyaç ve beklentisi ve yazarın kendi eserini yeniden düzenleme arzusu ile yeniden yazılabilir (2015: 139). Bu etkiler altında yeniden kaleme alınan eserler ile kaynak metinler arasında küçük ya da büyük, önemsiz ya da ciddi boyuta varabilecek farklılıklar ortaya çıkabilir. Burada *Mahzenü'l-Esrâr* örneğinde, yeniden yazılan bir eserde ne tür değişiklikler yapılabileceği irdelenecektir. Ancak değişimlerin bunlarla sınırlı kalmayıp yeni eser incelemeleri ile bu listeye eklemeler yapılabileceği de göz önünde bulundurulmalıdır.

¹² Yılmaz, makalesinde Nidâî'nin münazarası ile onun yeniden yazımları olduğu düşünülen eserleri muhtevaları yönüyle karşılaştırmıştır. Eserlerin arasındaki benzerlik ve farklılıkların daha net görülebilmesi için ilgili makaleye müracaat edilebilir.

Eser Hacminin Değişmesi

Girişte de bahsedildiği üzere, kaynak metinler ya bir ihtiyaca veya isteğe binaen kısaltılırlar ya da eserin anlaşılmasını kolaylaştırmak, metni güncellemek, hüner göstermek amacıyla genişletilirler. *Mahzenü'l-Esrâr*'a baktığımızda daha ziyade hüner gösterme amacıyla eserin genişletildiği fark ederiz. *Dâfi'u'l-Hüzn*'de yer alan özlü ifadeler, *Mahzenü'l-Esrâr*'da yerini, uzun uzadıya yapılan tasvirlerle bırakır. Bu genişletme işlemi sadece yeni kelime ve terkiplerin eklenmesi ile değil, aynı zamanda yeni hikâyelerin eklenip, var olan hikâyelerin tafsilatlandırılmasıyla da gerçekleştirilir. Meselâ, *Dâfi'u'l-Hüzn*'de kahvenin tütüne mersiyesi ve bir karakter olarak boza bulunmazken, *Mahzenü'l-Esrâr*'a böyle bir mersiye ve meclise geldiği hâlde münazaraya alınmayıp kovulan boza anlatısı eklenmiştir. *Dâfi'u'l-Hüzn*'de badenin vatanından ayrılışından çok kısa bahsedilirken, *Mahzenü'l-Esrâr*'da firaknâme başlığı altında bu konu daha geniş bir şekilde ele alınmıştır. Neticede, eksik olmayan hâliyle tahminen 9-10 varak tutarındaki kaynak metnin 28 varak hacminde bir esere dönüştürülmesi; kaynak metinde eldeki 8 varaklık kısmın, 764 beyitlik yeniden yazımının ilk 604 beytine karşılık gelmesi göz önüne alınırsa ne ölçüde genişletildiği daha iyi anlaşılacaktır.

Dâfi'u'l-Hüzn'deki 11 Farsça başlığa karşılık, *Mahzenü'l-Esrâr*'da 18 Farsça ve 1 Arapça başlık bulunmaktadır. İkinci eserdeki başlıkların, ilkinde göre daha uzun tutulduğu ve bazılarının yerlerinin değiştirildiği görülmektedir. Meselâ, *Dâfi'u'l-Hüzn*'de, Nidâi'deki sıra gözetilerek meclise önce afyon, sonra esrar getirilirken, *Mahzenü'l-Esrâr*'da ise önce esrar, sonra afyon getirilmektedir.

<i>Dâfi'u'l-Hüzn</i> ve <i>Mahzenü'l-Esrâr</i> 'ın Başlıklarının Karşılaştırılması	
<i>Dâfi'u'l-Hüzn</i>	<i>Mahzenü'l-Esrâr</i>
1-Sebeb-i Te'lîf-i Latîfe	1-Der-Beyân-ı Âmeden-i Esrâr-ı
2-Âmeden-i Efyûn-ı Nâm-dâr	Mahzenü'l-Esrâr ve Beng-i Şîrîn-güftâr
3-Âmeden-i Berş-i Dil-âver	2-Der-Beyân-ı Âmeden-i Berş-i Dil-
4-Âmeden-i Esrâr-ı Mahzenü'l-Esrâr	âver ve Fünûniyyâ-i Sühan-perver
5-Âmeden-i Bâde-i Gül-reng-râ	
6-Âmeden-i Kahve-i Âlî-şân	

7-Efyûn-ı Mu'cibü'l-Hayât Ta'rîf Kerden-i Hod-râ	3-Der-Beyân-ı Âmeden-i Efyûn-ı Nâm-dâr
8-Berş-i Dil-âver ve Funûniyyâ-i Suhan-ver	4-Der-Beyân-ı Âmeden-i Kahve-i Nâm-dâr
9-Efyûn-ı Nâm-dâr Mu'ârâza Ker- den-i Berş-râ	5-Der-Beyân-ı Mersiye-i Kahve-i Âlî-şân Berây-ı Dûd-ı Siyâh- pûşân
10-Ta'rîf Kerden-i Beng-i Şîrîn Hod-râ	6-Der-Beyân-ı Âmeden-i Gül-reng ve Duhter-i Rez-i Dil-Seng
11-Ta'rîf Kerden-i Bâde-i Gül-reng Hod-râ	7-Der-Beyân-ı Âmeden-i Boza-i Nâ- bekâr
	8-Ta'rîf- Kerden-i Hod Efyûn-ı Nâm-dâr ve Mûcibü'l-Hayât-ı Rûzgâr
	9-Der-Beyân-ı Ta'rîz-i Berş-i Dil- âver ve Fünûniyyâ-i Sühan-per- ver
	10-Der-Beyân-ı Ta'rîf-i Hod Berş-i Dil-âver ve Fünûniyyâ-i Sühan- perver
	11-İ'tirâz Kerden-i Efyûn-ı Nâm-dâr Ber-Berş-i Dil-âver ü Fünûniyyâ-i Sühan-perver
	12-Der-Beyân-ı Ta'rîz Kerden-i Esrâr-ı Mahzenü'l-Esrâr u Beng-i Şîrîn-güftâr Ber-Efyûn u Berş
	13-Der-Beyân-ı Ta'rîf Kerden-i Hod-râ Esrâr-ı Mahzenü'l-Esrâr u Beng-i Şîrîn-güftâr
	14-Der-Beyân-ı Ta'rîz Kerden-i Bâde-i Gül-reng Ber-Efyûn ve Fünûniyyâ ve Beng
	15-Der-Beyân-ı Ta'rîf Kerden-i Hod-râ Bâde-i Gül-reng ü Duh- ter-i Dil-seng

	16-Der-Beyân-ı Firâk-nâme-i Duhter-i Rez ü Beyt-i Kerem Ez-Vatan ve Mâder-i Hod-râ
	17-Der-Beyân-ı Ta'rif Kerden-i Kahve-i Âlî-şân Ber-Bâde-i Gülreng
	18-Der-Beyân-ı Ta'rif Kerden-i Hod-râ Kahve-i Âlî-şân ve İlzâm Kerden-i İhvân-ı Hod-râ Ber-Vech-i Ma'kül
	19-Men Lem Yeşkuru'n-Nâse Lem Yeşkurallâhe ve Men Yeşkuri'l-Kalîl Lem Yeşkuri'l-Kesîr

İktibas edilen şiirlerde de bazı farklılıklar vardır. *Dâfi' u'l-Hüzn*'ün başlangıcındaki beyit, *Mahzenü'l-Esrâr*'a alınmamıştır. Câmî'nin Farsça beyti ve sonradan gelen bir Arapça beyit ise her ikisinde de ortaktır. Şarabın gelişini anlatan kısımda *Dâfi' ü'l-Hüzn*'de bulunan bir beyit ve iki tarih mısraı *Mahzenü'l-Esrâr*'da bulunmamaktadır. Berşin üstünlüğünü anlattığı kısımdaki beyit aynıdır, fakat yazım farkı bulunmaktadır (krş. 6b ile 436. beyit). Aynı yerde ortak başka bir beyit daha vardır. Badenin kendini övdüğü yerde yine ortak iki beyit bulunmaktadır. *Mahzenü'l-Esrâr*'ın, *Dâfi' ü'l-Hüzn*'de eksik olan kısma karşılık gelen yerinde iki Farsça beyit daha bulunmaktadır. Eğer *Dâfi' u'l-Hüzn*'ün metni tam olsaydı, belki ilgili yerde bu beyitler de olacaktı. Öyle olduğunu varsayarsak, *Dâfi' u'l-Hüzn*'de bulunan Türkçe 2 beyit ve 2 tarih mısraının *Mahzenü'l-Esrâr*'a alınmadığı ortaya çıkmaktadır.

<i>Dâfi' u'l-Hüzn</i> ve <i>Mahzenü'l-Esrâr</i> 'da Manzum İktibasların Dağılımı		
	<i>Dâfi' u'l-Hüzn</i>	<i>Mahzenü'l-Esrâr</i>
Arapça	1 beyit	1 beyit
Farsça	1 beyit	3 beyit
Türkçe	6 beyit + 2 tarih mısraı	4 beyit

Anlatım Şeklinin Değişmesi

Bir eserin anlatım şeklini değiştirmek, *Mahzenü'l-Esrâr*'da olduğu gibi mensur bir eseri nazma çekmek, onu yeniden yazmak anlamına gelir. Edebî metinlerin telif edildiği iki temel şeklin, nazmın ve nesrin birbirlerine zaman zaman aktarıldığı görülmüştür. Manzum metinler, genellikle bir ihtiyaca cevap vermek amacıyla nesre aktarılmıştır (Bilgegil 1989: 343). *Varka vü Gülşah, Süheyl ü Nevbahâr, İskendernâme, Hüsvrev ü Şîrîn ve Mihr ü Vefâ* mesnevileri ismi bilinmeyen müelliflerce, Ömer Fuâdî'nin *Bülbüliyye*'si ise Manisalı Birrî tarafından nesre çevrilmiştir. Kavruk, zamanla yaygınlaşan mesnevilerin halk tarafından rahatça okunup anlaşılması için nesre aktarıldığını ifade etmektedir (1998: 126-133). Gürbüz ve Durmuş da mensur eserlerin sadece didaktik gayelerle ya da sanat kudretinin gösterilmesi amacıyla değil, halkın okuyup anlaması amacıyla da yazıldığını vurgulamaktadırlar (2017: 152). *Dâfi'ü'l-Hüzn*'ün bulunduğu mecmuanın bir yaprağında, mecmuanın derleyicisi ve aynı zamanda bazı kısımlarının müellifi olan Kâtip Ali Efendi'nin aşağıda alıntılanan sözleri bu savlara temel teşkil edecek ve aynı zamanda onları doğrulayacak niteliktedir.

Kâtip Ali Efendi mecmuanın sonunda yer alan iki eserle ilgili bilgi verirken, bunlardan birinin *Seb'ıyyât* adlı Arapça bir eserin tercümesi, diğerinin de manzum *Muhammediyye*'nin bir kısmının nesre çevirisi olduğunu açıklar. Bu açıklaması sırasında manzum bir eseri neden nesre çevirdiğini de ifade eder: "... başka bir risâle idüp nesr üzerine tahrîr eyledüm ki zîrâ Muhammediyye manzûmdur **degme adam nazmı okuyamaz ve istimâ' idenler murâd üzere fehm idemedikleri ecelden bu risâleleri nesr üzere tahrîr eyledim ki okuyan karındaşlarımıza âsân ola.** Hemân okuyan efendilerimizden ricâ vü temennâ olunur ki bu hakîri hayır du'âdan ferâmûş buyurmayalar." (Kâtip Ali Efendi ? : 112a).

Mensur eserlerin nazma çekilmesinin nedenleri ise genel olarak akılda kalıcı olması, hem okumada hem de ezberlemede kolaylık sağlanması, müelliflerin şair oluşu, manzum eser verme isteği, nazmın nesre oranla daha makbul sayılması şeklinde açıklanmıştır (Çelebioğlu 1998: 350-351). Yazıcıoğlu Mehmed (ö. 855/1451) Arapça olarak kaleme aldığı *Megâribü'z-Zamân* adlı eserinin rağbet görmesi üzerine, eserin Hz. Peygamber ile ilgili kısımlarını Türkçe yeniden yazarak nazma çekmiş ve bu

esere *Muhammediyye* ismini vermiştir (Uzun 2013: 362). Nidâ de Farsçadan çevirdiği ve manzum-mensur karışık olarak yazdığı tıbbî dair eseri *Menâfi' u'n-Nâs'ı*, daha sonra hem kısaltıp hem de tamamen nazma çevirerek yeniden yazmıştır. 721 beyitlik bu muhtasar eserin adı ise *Dürr-i Manzûm'*dur (Özçelik 2007: 77-78).

Vardarlı Fazlî ise eserin hatimesinde neden manzum eser verdiğini açıklar. Fazlî, bugüne kadar mükeyyifat konusunun hep mensur olarak işlendiğini, kendisinin ise nazım okumayı sevenler için nazmı tercih ettiğini söyler.

“Keyfi çok ehl-i keyf itmiş beyân
Lîk hep nesr eylemişler der-cihân

Bu fakîr ü bende-i Fazl-ı Hudâ
İhtiyâr itdi bunun nazmın şehâ

Tâ ki ehl-i nazm okıya bâ-nizâm

Hem dahı vezn ile ide ihtirâm” (751-753. beyitler) (Aksoyak 2018:

137)

Fazlî'nin, kendisine gelene kadar mükeyyifat konulu eserlerin hep mensur yazıldığı şeklindeki görüşü tam olarak gerçeği yansıtmamaktadır. Fazlî'den önce sadece Yusuf Emirî'nin eseri ile *Dâfi' u'l-Hüzn* mensur olarak; Nidâ'nın eseri ile yazarı belirsiz mükeyyifat münazarası (Atatürk K. MC_Yz_0564-11) manzum-mensur karışık olarak; müellifi meçhul *Esrâr-nâme* ile Fuzûlî'nin *Beng ü Bâde*, Gazi Giray'ın *Kahve ile Bâde*, Nağzî'nin *Münâzara-i Kahve vü Bâde* isimli eserleri manzum olarak kaleme alınmıştır (Benli 2019: 223-224). Dolayısıyla bu konuda manzum eser yazan ilk kişi Vardarlı Fazlî değildir.

Üslûbun Değişmesi

Bir eserin yeniden yazılma sebeplerini yukarıda ifade etmiştik. Bu olguyu, klasik şairlerin perspektifinden ve onların terminolojisi ile ele alan Atik, bir eserin yeniden yazılmasının sebeplerini “tashih”, “ihya” ve “tecdid” olarak gösterir. Örneğin, Şükrî'nin *Selîmnâme*'sini yeniden yazan Cevrî, yaptığı faaliyeti “tashih” ve “ihya” kelimeleriyle tanımlarken, Filibeli Alâeddin Ali Çelebi'nin *Hümâyunnâme*'sini *Hülâsa-i Hümâyunnâme*

adıyla yeniden yazan Ahmet Mithat Efendi eseri “tecdîd” ettiğini söyler. Bu kavramlarla, daha önce yazılmış eserleri, yeniden yazılacak dönemdeki okuyucuların beğenisine ve kelime haznesine uygun bir şekilde yenilemek kast edilmektedir (Atik 2012: 27).¹³ Bu da bir üslûp değişimine işaret etmektedir. Örneğin Cevrî, *Selîmnâme*’yi yeniden yazarken hatalı ve eksik beyitleri düzeltmiş, vezni bozuk olan beyitleri düzenlemiş, artık kullanımda olmayan kelimeleri güncel kelimelerle değiştirmiştir (Atik 2012: 28). Ahmet Mithat Efendi de *Hülâsa-i Hümayûnnâme*’sinin kaynak metni olan *Hümayûnnâme*’nin üslûbunu beğenmediğini, muğlak ve usanç verici olduğunu ve eseri yeniden yazarken kendi döneminin değişen edebiyat zevkini dikkate aldığını açıkça belirtmiştir (Toska 2007: 295).

Dâfi’u’l-Hüzn ve *Mahzenü’l-Esrâr* örneğine bakacak olursak, iki eserin telif tarihleri arasında ortalama 40-60 yıl vardır. Aradaki bu zaman farkı aşağıdaki alıntılarla birlikte düşünüldüğünde, eserin yeniden yazılmasının, zamana bağlı bir üslûp değişimine duyulan ihtiyaçtan kaynaklanmadığı anlaşılmaktadır.

<i>Dâfi’u’l-Hüzn</i>	<i>Mahzenü’l-Esrâr</i>
“Yok yok efendi hatâ idersin. Gam, mûcib-i helâk-ı benî Âdem ve mûris-i nikbet ü nedmdür. Niçün böyle gam-âlûdsın?” (2a)	“Didi kim yok yok hatâdur bu hatâ Bu gam u endûha olmak mübtelâ Gam helâke dâyimâ câzib olur Dahı nedem ü nekbete câlib olur” (41-42.beyitler) (Aksoyak 2018: 85-86)
“Şeb ü rûz celîs-i rind-i cihân ve enîs-i zurefâ-yı ‘irfânım. Zübde-i bâb-ı ‘irfân bensüz olmaz ve eşref-i ehl-i dilân her meclisde bensiz olmaz. Yetmiş iki rind-i cihânun terbiyesiyle hâşıl olmuş ve eczâ-yı laţif ile puhte olmuş bir sühân-şinâs	“Hem-celîs-i rûz u şeb-i rind-i cihân Hem-enîs-i ‘ârifân u şâ’irân Efdal-i erbâb-ı ‘irfân bensizin Eşref-i ashâb-ı devrân bensizin Meclis ü mahfilleri olmaz tehî Cümlesi benden dürûd ahı rehi

¹³ Gürbüz ve Durmuş, Atik’in kullandığı, yeniden yazılan eserlerin yazılma sebeplerine de atıfta bulunan “tashih”, “ihya” ve “tecdid” kavramlarının edebiyat biliminde bir terminoloji hâline gelebilmesi için “Osmanlı coğrafyasında yeniden yazılan bütün metinlerin kaynak metinle karşılaştırmalı çalışmalar yapılarak değerlendirilmesi” gerektiğini düşünürler (2017: 166).

<p>ve belâgat-ıktibâs-ı perverde-i Rüm'um.” (6a-6b)</p>	<p>Yitmiş iki rind-i 'âlem ey fetâ Terbiyetle tezkiyeyle bâ-safâ Hâsil itdiler beni pür-şevk ile Puhte itdiler vücûdum zevk ile Anun için ben suhen-dân olmuşam Kıdvetü'l-emsâl u akrân olmuşam Ben nikât ile belâgat-perverem Ben fesâhat defterinde serverem” (416-422.beyitler) (Aksoyak 2018: 112-113)</p>
<p>“Ey benüm pâdişâhum ķande imiş bāde-i gül-reng 'aklı başından giderüp evvelide 'aklı başına yār degül idi. Şimdi ise olanca 'aklı dahı zāil olup Mirrîh-şıfat ğazaba gelüp ruĥları āl āl ve göl gül ve yanağı pul pul ve mül mül ve hiddetinden ruĥ-ı alı 'arak-ālūd olup bir kerre kendüyi miyān-ı meclise pertāb idüp...” (7b-8a)</p>	<p>“Kanda imiş bāde-i gül-reng i yār Geldi meydāna çü şîr-i hûn-hār Bunların çün lâfını ğuş eyledi 'Akli başından gidüp cûş eyledi 'Akli evvelden de yoĝ idi çünân Dahı ber-ter zâyil oldu ol zamân Hem-çü Mirrîh olup ol dem huşm-nāk İstedi kim cümlesin ide helāk Göl gül oldu ruĥları hem āl āl Pul pul oldu mül mül oldu bâ-celāl Hiddetinden yüzi döndi pancara Ceng ü harb için el atdı hancere Turş-rûy u telh-ĝûy oldu ol dem Hışmdan rûyü 'arak-rîz oldu hem” (530-536.beyitler) (Aksoyak 2018: 121)</p>
<p>“Sîm-sâ'id ü şeker-leb ve zerrîn-halhâl sâkiler aĝız aĝza leb-ber-leb iltifât u vefâlar idüp ve zerre kadar itifâtuma maĝrûr olup medhûş u bî-hûş olup yatarlar.” (8b)</p>	<p>“Sîm-sâ'id hem şeker-leb hûblar Mâh-peyker bir nice mahbûblar Dest-i ebrençün zer-halhâl ile Hizmet eylerler bana idlâl ile Hem dahı hancer-keş ü 'aşık-küşân Hûb cünbişli cevânân-ı cihân Bî-tekellûf bûseler kılsam taleb Ber-ser ü çeşmüm bana dirler gül-âb Niçe ra'nâ hûblar dudaĝuma</p>

	<p>Cân virüp yüzler sürer ayağuma Sağ u solumdan niçe sâkî dahi Ser-hoş olup raks iderler ey ahı İltifât itsem eger zerre kadar Her biri mağrûr olup gavgâ ider” (598-604.beyitler) (Aksoyak 2018: 126)</p>
--	---

İki metinde de aynı yerden bahseden bu kısımları karşılaştırdığımızda *Dâfi’u’l-Hüzn*’de daha kısa ve öz bir anlatım tercih edilirken, *Mahzenü’l-Esrâr*’da uzun tasvirler ile daha detaylı bir anlatım tarzının benimsendiğini görebiliriz. Eser bu şekilde genişletilirken kaynak metindeki bazı kelimeler aynen kullanılarak iki metin arasındaki iribatın korunduğu da dikkat çekmektedir.

Muhtevaya Müdahale¹⁴

Kaynak olarak seçilen bir metni yeniden yazan müellifin, hedef kitlesinin beklentisine veya kendi inancına göre eserlere müdahale edebildiği de görülmektedir. Buradaki “müdahale”den kastımız sıradan bir ekleme veya çıkarma değil, eserin ruhuna ve özüne yapılan müdahaledir. Örneğin *Hümâyûnnâme*’de yer alan altıncı vasiyette acele ile hareket etmenin vereceği zararlar anlatılır. Fakat eseri yeniden yazan Ahmet Mithat Efendi, bu kısma müdahalede bulunarak bu öğüdün her zaman geçerli olmayacağını, özellikle hayırlı işlerde acele davranmak gerektiğini söyleyip buna uygun bir de hikâye ekler (Toska 2007: 309).

Ahmet Mithat Efendi’nin yaptığı müdahaleden çok daha ciddi bir müdahaleye *Mahzenü’l-Esrâr*’da rastlıyoruz. *Dâfi’u’l-Hüzn*’ün giriş kısmında Dört Halife’nin isimlerinin zikredildiği bir beyit bulunmaktadır:

“Çerâğ[-ı] u mescid ü mihrâb u minber
Ebû Bekr ü ‘Ömer ‘Osmân u Hayder”

(Kâtip Ali Efendi ? : 1b)

¹⁴ Bu kısmı yazdığım sırada yaptığı yönlendirmeler için Prof. Dr. Mehmet Ali Büyükkara’ya teşekkür ederim.

Mahzenü'l-Esrâr' da bu kısım tamamen çıkartılarak, onun yerine On İki İmam'ın isimlerinin geçtiği şu beyitler eklenmiştir:

“Mustafâ vü **Murtezâ** bendeleri
Mahrem-i esrâr efgendeleri

Şâh **Hüseyn** ile **Hasan** ‘âşıkları
Hem dahı **Zeynü'l-‘ibâd** sâdıkları

Ol **Muhammed Bâkır**a subh u mesâ
Medhin idüp ana iderler du‘â

Kâzım ile Şâh ‘Alî Mûsâ Rızâ
Cân u dilden sevgülüdür bunlara

Şâh **Takî** ile **Nakî**yi sevdiler
Hem dahı **Mehdî**yi kimdür bildiler” (Aksoyak 2018: 90-91)

Klasik Türk edebiyatı geleneğinde, mesnevilerin giriş kısmına genellikle Dört Halife'nin övgüsü eklenmektedir (Ünver 1986: 433, 436). Ancak *Mahzenü'l-Esrâr'* da Dört Halife'den hiç bahsedilmeyip onun yerine On İki İmam'ın isimlerine yer verilmesinin, Vardarlı Fazlî'nin Alevî-Bektaşî meşrep olabileceğinin bir işareti olduğunu daha önce belirtmiştik. *Dâfi' u'l-Hüzn*'ün yazarının kimliğine dair ise kesin bir bilgi bulunmasa da eserinde İbrahim Gülşenî'nin Mısır'daki külliyesine gittiğinden bahsetmesi, bu tarikata yakın bir isim olabileceği tahmininde bulunmamıza olanak sağlar. Sonuç olarak kesin bir yargıya varamasak da bu durumu, Sünnî bir yazara ait eserin Alevî-Bektaşî vurgusu taşıyan bir esere dönüştürülmesi çabası olarak yorumlamak mümkündür. Müellifin neden böyle bir tasarrufta bulunduğunu tahmin etmek güç değildir. Büyük olasılıkla, müellifin kendisi ve/veya okur kitlesi Alevî-Bektaşî olup bu konuda bir hassasiyet taşımaktadırlar. Bunun yanında eserin Şiîliğe karşı Sünnîliğin devlet eliyle yüceltildiği bir çağda ve ortamda üretilmesinin de bu tutumda bir etken olduğunu söyleyebiliriz. Bu ortamın nasıl oluştuğu ile ilgili Ahmet Yaşar Ocak'ın şu belirlemelerini hatırlamakta fayda vardır.

XVI. yüzyılda İran'da Safevî Devleti'nin ortaya çıkmasıyla birlikte Osmanlı Devleti'nde Sünnîlik vurgusu hayli artmıştı. Zira Osmanlı'yı

kendisine rakip olarak gören Safevîler, onu zayıflatmanın bir yolu olarak, bilhassa Anadolu'daki konargöçer Türkler üzerinde Şîlik propagandası yaparak halkı Sünnî inancı benimseyen devlete karşı kıskırtmayı deniyordu. Safevîlerin bu hareketine karşılık Osmanlı da Sünnîliği resmî ideoloji hâline getirmiş ve Sünnî düşünceye aykırı düşünce ve tavır içinde olan Müslümanları devlete karşı gelmekle suçlayabilmişti. Bu, içerde de bir bölünmenin meydana gelmesine neden olmuştur. Artık Osmanlı yönetimini tanımayan önemli bir kırsal ve konargöçer nüfus, Rafizî veya Kızılbaş şeklinde nitelenerek bir iç düşman hâline getirilmiştir. Dolayısıyla Sünnîlik ve Şîlik görünüşte dinî ve fakat aslında siyasî bir araç olarak iki devlet arasında kullanılmıştır (Ocak 2013: 147-148).

İki devlet arasındaki bu rekabetin etkileri yalnızca siyasî alanla sınırlı kalmamış, edebî eserlere de yansımıştır. Bir taraftan Alevî/Şîi vurgusu taşıyan edebî bir eserin Sünnîleştirilmeye çalışıldığı örnekler rastlanmaktadır. Meselâ, Kemal Edip Kürkçüoğlu Fuzûlî'nin *Beng ü Bâde*'sinin bazı nüshalarında "Sünnîlik gayretiyle" Hz. Ali övgüsünün ve Osmanlılarla savaşmış bir hükümdar olan Şah İsmail övgüsünün "göze batacağı endişesiyle" çıkarılmış olduğunu aktarmaktadır (1955: VI).

Diğer taraftan da *Mahzenü'l-Esrâr* örneğinde olduğu gibi Sünnîlik vurgusu taşıyan eserlerin bu vurgudan arındırılmaya çalışıldığı örnekler tesadüf edilmektedir. Örneğin, Yûsuf-ı Meddah'ın *Maktel-i Hüseyin*'inin bir nüshasında böylesi bir müdahale bulunmaktadır. 763/1362 yılında telif edilen eserin bugün tespit edilen en eski nüshası 927/1521 tarihlidir (Süleymaniye Kütüphanesi Kemankeş 528). Aynı eserin 1040/1631 yılında istinsah edilmiş nüshasında (Milli Kütüphane Yazmalar A, 06 Hk 45) müstensihinin bilinçli ve sistematik bir şekilde ideolojik değişiklikler yaptığı görülmektedir. *Mahzenü'l-Esrâr*'da Dört Halife'nin adının geçtiği beytin çıkarılıp On İki İmam'ın adının geçtiği beyitlerin eklenmesine benzer bir tutum ve anlayışla, bahsi geçen maktel nüshasında da Dört Halife'nin adının geçtiği beyit çıkartılıp yerine Hz. Ali ve Hz. Hasan'ın adlarının geçtiği bir beyit eklenmiştir. Ayrıca "Sünnî" kelimeleri de "mü'min" olarak değiştirilmiştir.

Orijinal Metin	Değiştirilmiş Hâli
“Çün bu hâli Sünnîler işitdiler Geldiler Müslim’e anı didiler” (Özçelik 2017: 619)	“Çün bu hâli mü’minler işitdiler Geldiler Müslim’e haber itdiler” (Özçelik 2017: 619)
“Müslim eydür Sünnî misin yâ nigâr Hatun eydür Sünnîyem iy nâm- dâr” (Özçelik 2017: 619)	“Müslim eydür mü’min misin yâ nigâr Hatun eydür mü’minem ey nâm- dâr” (Özçelik 2017: 620)
“Sağ yanasından Ebü Bekr ü ‘Ömer Bir yana ‘Osmân u Haydar şîr-i ner” (Özçelik 2017: 620)	“Bir yanında Haydar-ı Kerrâr ‘Alî Bir yanında şâh Hasan ibn-i velî” (Özçelik 2017: 620)

Hem *Maktel-i Hüseyin*’in söz konusu değişikliklere uğramış nüshasının hem de *Mahzenü’l-Esrâr*’ın aynı yüzyılda ve birbirine oldukça yakın tarihlerde yazılmış olması kayda değer bir ayrıntıdır. XVII. yüzyılda bu tür müdahalelerin yaşanması, yönetici tabakanın eliyle başlatılan Sünnî-Şîî kutuplaşmasının yönetilen tabaka tarafından da destek bulduğu döneme (Krstic 2011: 100; Terzioğlu 2013: 321) denk gelmesi ile açıklanabilir.

Sonuç

Çoğunlukla cansız varlıkların birbirlerinden daha üstün oldukları iddiasıyla tartışmalarını konu edinen edebî münazaralar içerisinde en dikkat çekici ve en fazla işlenmiş konu keyif verici maddelerin münazarasıdır. Bu tür eserlerde bazen sadece iki bazen de ikiden fazla keyif verici madde karakter olarak seçilmektedir. İki den fazla sayıda keyif verici maddeyi eserine dahil eden ilk müellif Nidâî’dir. Onun yazdığı *Mübâhasât-ı Mükeyyifât* bu konuda bir çığır açmış, bu eserin pek çok yeniden yazımı yapılmıştır. Bu yeniden yazımların ilk halkasını ise *Dâfi’u’l-Hüzn* adlı, yazarı belirsiz bir eser teşkil etmektedir. Vardarlı Fazlî’nin *Mahzenü’l-Esrâr*’ı ise *Dâfi’u’l-Hüzn*’ün bazı ilavelerle birlikte nazma çekilmiş bir hâlidir. Fakat Fazlî, eserin bir yeniden yazım olduğuna dair açıklama yapmamış, kendi orijinal üretimi gibi takdim etmiştir.

Bu makalede, şimdiye kadar literatürde bahsi geçmemiş bir eser olan *Dâfi' u'l-Hüzn*'ün hem çeviriyazımı yapılarak tanıtılmış hem de onun yeniden yazımı olan *Mahzenü'l-Esrâr* örneğinde yeniden yazılan eserlerde karşılaşılabilecek değişikliklere dikkat çekilmiştir. Bu bağlamda, yeniden yazılan eserlerde ihtiyaca veya amaca binaen eserlerin kısaltılıp genişletilebildiği, anlatım şeklinin ve üslûbunun değiştirilebildiği ve hatta metin üzerinde ideolojik tasarruflarda bulunulup metne müdahale edilebildiği gösterilmeye çalışılmıştır. Sonuç olarak *Dâfi' u'l-Hüzn*, Nidâi'nin başlattığı geleneğin ilk ve yeni bulunmuş bir parçası ve yeniden yazıma kaynaklık etmiş bir metin olarak; *Mahzenü'l-Esrâr* da mensur bir eserin nazma çevirisi ve edebî bir metnin Alevîleştirme/Şiîleştirme teşebbüsünün örneği olarak edebiyat tarihi açısından dikkate değer eserler olduğu tespit edilmiştir.

Kaynakça

- ACLÛNÎ (t.y), *Keşfü'l-Hafâ*, I, Haleb: Mektebetü't-Türasi'l-İslâmî.
- AKKAYA, İbrahim ve Fahri Ayanoglu (2009), *Osmanlı İmparatorluğu'ndan Günümüze Denizlerimizin Âmirleri: Derya Kaptanları, Bahriye Nazırları, Deniz Kuvvetleri Komutanları*, İstanbul: Deniz Basımevi Müdürlüğü.
- AKSOYAK, İsmail Hakkı (2018), "XVII. Yüzyıl Şâirlerinden Vardarlı Fazlî'nin Mahzenü'l-Esrâr (Dâfi' ü'l-Hüzn) Mesnevisi", *Akademik Dil ve Edebiyat Dergisi*, 2/II, 78-137.
- AKSOYAK, İsmail Hakkı (2016), *14. Yy'dan 19. Yy'a Anadolu ve Rumeli'de Yazılmış Türkçe Edebi Metinler Üzerine Söylenmemiş Sözler*, Ankara: Grafiker Yay.
- ALPAY, Gönül (1973), "Yusuf Emiri'nin Beng ü Çağır Adlı Münazarası", *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı Belleten*, Ankara: TDK Yay., 103-125.
- ATİK, Arzu (2012), "Bir Hulusa Denemesi: Cevri ve Selimnâme'si" *Divan Edebiyatı Araştırmaları Dergisi* 8, İstanbul, 21-36.
- AYNUR, Hatice (2019), "A Survey of Disputation Texts in Ottoman Literature", *Disputation Literature in the Near East and Beyond*, Ed. by Enrique Jiménez & Catherine Mittermayer, Berlin: De Gruyter, (basıkıda).
- AYNUR, Hatice ve Jan Schmidt (2007), "A Debate Between Opium, Bersh, Hashish, Boza, Wine and Coffee", *TUBA*, 31/I, 51-117.

- BABACAN BURSALI, Meryem (2017), "Berlin Devlet Kütüphanesinde Bulunan Bir Mecmua ve Müellifi Bilinmeyen Bir Eser: Esrâr-nâme", *Amasya Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 1/2, 1-34.
- BEHRENS-ABOUSEIF, Doris (2000), "İbrâhim Gülşenî Külliyesi", *TDV İslam Ansiklopedisi*, 21, İstanbul, 304-305.
- BENLİ, Şeyma (2019), *Klasik Türk Edebiyatında Münazara*, Doktora Tezi, İÜ SBE, İstanbul.
- BİLGEGİL, Kaya (1989), *Edebiyat Bilgi ve Teorileri (Belâgat)*, İstanbul: Enderun Kitabevi.
- ÇELEBİOĞLU, Âmil (1998), "Türk Edebiyatında Manzum Dinî Eserler", *Eski Türk Edebiyatı Araştırmaları*, İstanbul: MEB Yay.
- DONUK, Suat (Haz.) (2017), Nev'îzâde Atâyî, *Hadâ'iku'l-Hakâ'ik Fî Tekmiletî'ş-Şakâ'ik: Nev'îzâde Atâyî'nin Şakâ'ik Zeyli (İnceleme-Tenkitli Metin)*, II, İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı.
- ERKAL, Abdulkadir (2016), *Osmanlı Toplumunda ve Edebiyatında Afyon ve Esrar*, Ankara: Birleşik Dağıtım.
- FIĞLALI, Ethem Ruhi (2001), "İsnâaşeriyeye", *TDV İslam Ansiklopedisi*, 23, İstanbul, 142-147.
- GÜRBÜZ, Mehmet ve Tuba Durmuş (2017), "Nazımdan Nesre Anlatımın Dönüşümü: Dâsîtân-ı Ferruh u Hümâ Örneği", *Divan Edebiyatı Araştırmaları Dergisi*, 19, İstanbul, 147-168.
- GÜVENÇ, Ahmet Özgür (2015), "Deli Dumrul'un Yeniden Yazım Sürecindeki Değersel Dönüşümü", *Düşünce Hayatımızda ve Kültürümüzde Dede Korkut Uluslararası Sempozyumu*, 21-22 Mayıs 2015, ed. Fatih Yalçın & Kürşad Kara, Bayburt: Bayburt Üniversitesi Yay., 135-146.
- İPŞİRLİ, Mehmet (1993), "Çelebi", *TDV İslam Ansiklopedisi*, 8, İstanbul, 259.
- KÂTİP ALİ EFENDİ (?), *Dâfi' u'l-Hüzn*, Ankara Milli Kütüphane Yazmalar Koleksiyonu, 06 Mil Yz A 892.
- KESKİN, Mustafa, Ayhan Öztürk, Hamdi Savaş, Havva Kurt (Haz.) (1997), Mehmed Süreyyâ, *Sicill-i Osmânî yahud Tezkire-i Meşâhir-i Osmâniyye*, IV /I, İstanbul: Sebil.
- KILPATRİCK, H. (1999), "Abridgements", *Encyclopedia of Arabic Literature*, ed. Julie Scott Meisami & Paul Starkey, V. 1, London and New York: Routledge, 23-24.

- KRSTIĆ, Tijana (2011), "Illuminated by the Light of Islam and the Glory of the Ottoman Sultanate: Self-Narratives of Conversion to Islam in the Age of Confessionalization", *Contested Conversion to Islam: Narratives of Religious Change in the Early Modern Ottoman Empire*, Stanford, California: Stanford University Press, 98-120.
- KÜRKÇÜOĞLU, Kemal Edip (Haz.) (1955), *Fuzûlî, Beng ü Bâde*, İstanbul: Maarif Basımevi.
- OCAK, Ahmet Yaşar (2013), *Osmanlı Toplumunda Zındıklar ve Mülhidler yahud Dairenin Dışına Çıkanlar (15-17. Yüzyıllar)*, 4. bs., İstanbul: Timaş.
- ÖZÇELİK, Kenan (2017), "17. Yüzyıldan 14. Yüzyıla Armağan: Şâdî Meddâh Adına Yayınlanan Maktel-i Hüseyin", *Mertol Tulum Kitabı*, ed. Ahmet Kartal ve Mehmet Mahur Tulum, Eskişehir: Sivrihisar Belediyesi, 609-622.
- ÖZÇELİK, Sadettin (2007), "Nidâî", *TDV İslam Ansiklopedisi*, 33, İstanbul, 77-78.
- ÖZTÜRK, Metin (2006), *Sıhhatî Çelebi'nin Menâkıb-ı Mükeyyifât-ı Âlem Risalesi Çerçevesinde 17. Yüzyıl İstanbul'unda Keyif Verici Maddeler*, YL Tezi, Ankara: Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- SEVİNDİK, Hakan (2013), "Nidâ'î'nin Mubâhasât-ı Mükeyyifât Adlı Münazarası ve Osmanlı Günlük Yaşamının Bir Parçası Olarak Keyif Verici Maddeler", *Uluslararası Klasik Türk Edebiyatı Sempozyumu*, 10-12 Mayıs 2012, Ordu: Ordu Üniversitesi Yay., 326-351.
- ŞENER, Hasan (Haz.) (2014), *Nağzî, Münâzara-i Kahve vü Bâde*, Ankara: Grafiker Yay.
- TERZİOĞLU, Derin (2013), "How to Conceptualize Ottoman Sunnitization: A Historiographical Discussion", *Turcica*, 44, 301-338.
- TOSKA, Zehra (2007). "Ahmet Mithat Efendi'nin 'Bir Diğer Eseri': Hulâsa-i Hümayunnâme", *TUBA*, 31/II, 291-318.
- UZUN, Mustafa (2013), "Yazıcıoğlu Mehmed Efendi", *TDV İslam Ansiklopedisi*, 43, İstanbul, 362-363.
- ÜLKEN, Fatih (2017a), "Müellifi Meçhul Bir Edebî Münazara: Hikâyât-ı Mükeyyifât-ı Âlem", *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 10/52, 261-276.
- ÜLKEN, Fatih (2017b), "24 Rebiyülevvel 1163/3 Mart 1730 Tarihli Bir Mükeyyifât Münazarası: Muhâleme-i Mükeyyifât", *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 10/54, 180-191.

- ÜNVER, İsmail (1986), “Mesnevi”, *Türk Dili Dergisi Türk Şiiri Özel Sayısı II (Divan Şiiri)*, 36/LII, 430-563.
- WAGNER, E. (1993), “Munazara”, *Encyclopaedia of Islam*, ed. C.E. Bosworth & E. Van Donzel & W.P. Heinrichs & Ch. Pellat, V. 7, Leiden & New York: E.J. Brill, 565-568.
- YILMAZ, Fatma Büyükkarcı (2013), “Nidayî El-Ankaravî'nin Bilinmeyen Bir Eseri Mübâhasât-ı Mükeyyifât ve Aynı Konudaki Diğer Eserler”, *Turkish Studies International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, 8/3, 681-704.
- YILMAZ, Ozan (Haz.) (2012), *Sûdî-i Bosnevî, Gülistân Şerhi*, İstanbul: Çamlıca Yay.

Dâfi 'u'l-Hüzn¹⁵

(1b) Hâm-d-i bî-had ve şenâ-i lâ-yu'ad ol hüdâ-yı lâ yezâlû ve lem yezel'e ki 'âmme-i mevcûdâtı şuver-i muhtelifle ile taşvîr ü taşnif idüp kudret-i ehadîyyetini 'âmme-i 'ibâdına ve cümle-i 'uşâtına ilâm u izhâr eyledi ve 'uqûl-i şabâyi' u şabâkâtını dağı **“Ve rafa'nâ ba'zahum fevka ba'zin derecâtin”**¹⁶ kelâm-ı şerîfiniñ muşdâkı fehvâsınca halk eyleyüp her birisini 'alâ hâlihîm keyfiyyât-ı ilâhiyye vü vahdâniyyesine muṭṭali' eyledi ve dürûd-ı lâ-yu'ad ve lâ yuhşâ ol hâzret-i kevneyn ü sultânü's-sekaleyn Muḥammed Muştafâ üzerine olsun ki rûy-ı zemînden zalâm-ı küfr ü tuğyânı nûr-ı nübüvvet ü şerîatle kal' ve kam' eyledi ve tahîyyât u teslimât-ı şâfiyyât ol aşhâb-ı muṭahharî üzerine olsun ki ba'de 'ahd-i rasûl-i güzîn şerîat-i muṭahharlarını kâffe-i enâma ilâm u icrâ kıldılar. *beyt

Çerâg[-ı] u mescid ü mihrâb u minber
Ebû Bekr ü 'Ömer 'Osman u Hayder

Sebeb-i te'lîf-i laṭife ba'de zâlik (2a) bu fakîr u haķîr ğanî-i şeydâ ve giriftâr-ı renc ü 'anâ ve mübtelâ-i derd ü belâ bir gün kendü ğam-ĥânemde ğam-

¹⁵ Nûshada yanlış olduğu düşünölen imlâların doğrusu köşeli parantez içinde gösterilmiştir. Arapça ve Farsça alıntıların Türkçe tercümesi tarafımıza aittir.

¹⁶ Ez-Zuhurf, 43/32'den kısmî iktibas. Türkçesi: Kimini kimine üstüne kıldık. Metinde “ba'zahum” kelimesi “ba'zuhum” şeklinde yanlış harekelendirilmiştir. Bkz. 1b.

ālūd otururken yārān-ı şafā ve ihvān-ı bā-vefādan bir yār-ı ğam-güsār ve māl-i seyr ü şikār yanuma gelüp ğam-endūhıma nazar itdikde yoĝ yoĝ efendi ħatā idersin ğam mūcib-i helāk-ı benī Ādem ve hem mūriş-i nikbet ü nedmdür niçün böyle ğam-ālūdsın bu dem daĝı bir demdür. *beyt

**Seyr-i bāĝ eyleyelim derdle gel olma enīn
Gülşen-i mışr ğanī oldı bugün ħuld-i berīn**

Bu beyt cān-ı qarār-ı dil-güşā ile ħatır-ı maĝzūnımı şād ve dil-i vīrānımı ābād idüp didi ‘aceb olmaz ve nev’-i beşerden ğam zāil olmaz ve ekşer-i eb-lehān bu ma’nāya ħāil olmaz diyüp müdde’āsını işbāten *beyt

**Der īn ālem kesī bī-ĝam ne-bāşed
Eger bāşed benī ādem ne-bāşed¹⁷**

İmdī münfe’il olma bu cihāndur gāĝ şādī vü gāĝ ğamdur deyüp vāfir teselliler virdi. Ben daĝı sem’an ve tātaten dimekle yek-dil ve yek-cihet olup ħāne-i dilden ğam u hemmi def ü ref (2b) idüp feraĝ u şādī yār-ı ğār-ı mezkūr ile hem-rāz ve hem-meclis-i vefādār olup maĝrūse-i Mışr’ın teferrüçgāĝları cenābınuñ ħāk-i pāylarına āb-ı revān-veş revān u pūyān olduĝ ve mūmkin olduĝça küşe-be-küşe bāĝ u rāĝını ve sebze-zār ve memerr-i ālem olan Bulāĝını ve īş ü işret için şoĝbet yarāĝını görüp andan ħazret-i pādīşāĝ-ı a’zam ve ħākān-ı mu’azzam **Sultān Murād b. Selīm Hān** devrini ğanīmet bilüp görmesi lāzım ve temāşası ehemm bir cāy-ı laţif-i feraĝ-fezā vü şafā-efzā daĝı vār-ımiş ki nāmına bāĝçe-i ħazret-i Gülşenī dirler defe’atle velāyet ü kerāmātı müşāhede olunmuşdur zikr olınan mekān-ı cennet-mişāle bir niçe ehl-i ma’ārif-i belāĝat-unvān ve murādımca civānān-ı sa’adet-nişānla ‘azīmet kıldıĝ ki lezzet-i güftārına tūtūyān-ı mışr lāl ü ħayrān ve cünbiş ü eţvārlarına ħūriyān-ı behişt sergerdānīdür vaĝtā ki bāb-ı sa’adetinden cānib-i derūnuna güzer kıldıĝ. Allāhu ekber! (3a) Ne göresin cā-be-cā serv-i mevzūnları müteferricān-ı bāĝ için şaf şaf dururlar ve āb-ı revānları ħoş geldüñ diyü pāyına yüzler sürerler ve şeftālūları büse-i civānān gibi bī-teklif ü rāyegān ve sīb-i laţifleri zeĝan-ı miĝribān mānend-i bī-misl ü bī-ımtinān eşcār-ı meşmūreden āsumān görünmez ve āşār-ı ‘acībeden **رسيدان** farĝ olunmaz ve sāir şükūfeleri daĝı ĝün-ā-ĝün dürr-i nigārınuñ ve mā-i laţifeleri ħod leziz ve bir vezninden içilmez. *beyt

¹⁷ Türkçesi: Yoktur bu ālemde gamsız bir kimse / Ādemoĝlu deĝildir eĝer gamsız ise

Ravzatun mâu nehrihâ selsârun

Devhatun sec'u tayrihâ mevzûnun¹⁸

Nahl-i mevzûnları maḳarr-ı tûṭiyân-ı şîrîn-güftâr ve şaffa-i şafâları maḳall-i civânân-ı hoş-reftâr cā-be-cā şaffa-i muraḫḫamları ki her birinüñ şan'at-ı daḳıḳasından 'uḳûl-i benî Âdem çāk ve seyr ü temâşâsına nigâr-hâne-i Çîn ğam-nāk olup nâr-ı ḫasedle kend'özin süz-nāk kılmışdur. Ve'l-ḫâşil cāy-ı laṭifde ḳarâr idüp "**el-Kelâmu yecurru'l-kelâm**"¹⁹ (3b) ve "**Kellimu'n-nâse 'alâ ḳadri 'uḳûlihim**"²⁰ muḳtezâsınca münâsebetle muşâḫabete âġâz olunmuş-ken **Âmeden-i Efyûn-ı Nâm-dâr** u mücibü'l-hayât-ı rûzgâr anı gördük ki bu gendum-gün u hoş-edâ vü şâḫib-i uşûl zarîf nûktedân misk-püş rûzgâr-dide bir civân-ı pür-keyfiyyet meclise gelüp ḳarâr kıldı. Nâm-ı şerîfi istifsâr olundu. Meger nâmına efyûn-ı nâm-dâr ve mücibü'l-hayât-ı rûzgâr dirler imiş. **Âmeden-i Berş-i Dil-âver** der-aḳab anı gördük ki bir aşfaru'l-levn ḫurşîd-çehre şûḫ u şengül ve küşâde-ṭab' bir zarîf-i âlem ve seyyâḫ-ı cihân ve 'ayyâr-ı zamân yetmiş iki lisânı bir ayâġ üzere taḳrîre mâlik ser-â-pâ zer ü zîvere ġarḳ ve dîbâ-câmelere müstaġraḳ ana daḫı yer gösterildi. İşk-ı muşḳ idüp ḳarâr kıldı. Meger anıñ daḫı nâm-ı şerîfine berş-i dilâver ve funûniyâ-i suḫan-ver ve laḳabına dâfi'u'l-ġammu ve'l-keder dirler imiş. **Âmeden-i Esrâr-ı Maḫzenü'l-Esrâr** der-aḳab anı gördük ki muḳârenet (4a) ve mücâleset itmiş başlar üzere yeri var bir rind-i âlem ve küşe-i çeşme Hindistân'a nâzır pîrlere elinde perverde olmuş ve 'âşîḳlar nazarında ve ṭarîḳat erenleri ḫuzûrında taḫşîl-i me'ârif itmiş bir nûktedân-ı ḳadr-şinâs ve bülend-himmet-i pe-sendide-i zurefâdur ki bu demde zerre ḳadar himmetiyle seni 'âlemlere sultân-ı vaḳt ider. İşk olsun imânım diyüp ḳarâr eyledi. Meger anıñ daḫı nâmına esrâr-ı maḫzenü'l-esrâr ve laḳabına leb-i dilber-i şîrîn-kâr dirler imiş. **Âmeden-i Bâde-i Gül-reng-râ** ve der-aḳab anı gördük ki kız naḳışlı bir nâzenin ṭarrâr ve şûḫ-ı şîve-kâr-ı pür-mekkâr ve gaddâr-ı ḫünḫâr u lâle-izâr niçe 'âşîḳlar helâk idüp başların tîġ-i ḫün-âşâmla ḳat' idüp tenlerinden cüdâ itmiş ḳanlar dökmiş gülruḫları ḫayâdan al al ve zülf-i siyehi gerdenine pîç pîç zer ḫalḫâl olmuş fitne-engîz yanında kız oġlan ne çalar ḫattâ beyne'l-irfân laḳabına duḫter-i rez dirler imiş. İçine sürḫ ve ṭışına (4b) allar giymiş nâz u şiveden ayâġ üzre ṭuramaz. ḫurâmânî ḫurâmânî reftâr iderek dâḫîl-i meclis

¹⁸ Türkçesi: Bir bahçe ki nehrinin suyu saf ve tatlı / Kuşlarının ötüşü ise vezinli. Sâdî'nin *Gülistân*'ınun sebeb-i telifinden iktibas edilmiştir. Bkz. Sûdî-ı Bosnevî 2012: 72-73.

¹⁹ Arap atasözü. Türkçesi: Laf lafı açar.

²⁰ Mevzu hadistir. Bkz. Aclûnî ? : 225. Türkçesi: İnsanlarla akıl seviyelerine göre konuşun.

oldı. Ammā hîn-i ru'yetde ehl-i meclisiñ 'aklı başından gidüp bî-hüş oldılar. Ammā kâfir yanınca bile *beyt

**Tenhâ bize ol serv-i sehî-ğaddince gelsün
Ağyârı yine yanına düşmiş girü kılsun**

diyü ğazabla içerü girdi. Yârân-ı şafâ ve ihvân-ı bâ-vefâya 'ışk u niyâz eyledikde cümlesi ayâğ üzre kalkıp kendüye yer gösterdiler. Raķīb kâfirine "**Rûh ile'l-cehennem**"²¹ diyü târih vâķi' oldı ve "**İt ağzını kemük dutar gözedür tâziyi**" târih-i şânî vâķi' olup cânib-i çâh-ı caħîme sürülüp kendüsü sa'âdetle qarâr ve dîvânın şâhâne üstüvâr kıldı. Meger anıñ daħı nâmına bâde-i gül-reng ve laķabına duħter-i rez dirler imiş. **Āmeden-i Ķahve-i Ālî-şân** der-aķab anı gördük ki bu siyâh-çerde-i pür-süz şâhib-i ħurûş ve çâşnî-dâr u şîve vü țannâz u mümtâz rind-i cihân seyyâh-ı zamân müsâfir-i Mışır [u] Şâm u Yemân ve sâ'ir eķâlîm-i **(5a)** seb'adan ħaber virür. Şüh-meşreb ü şâhib-i cüş-ı ħalk-ı 'âlem elden ele kâpışurlar. Bir mehpâre-i 'Arab ki Ķabe-mişâl siyeh-püş ve Ħaremeyn-i Şerîfeyn'de ħayli mücâveret itmiş bir civân-ı nâzik ki ħalk-ı 'âlem 'âşik-ı sergerdânıdır ve cümle-i benî Ādem âşüfte vü ħayrânıdır ol daħı meclise gelüp qarâr kıldı. Yârân-ı şafâ eller üzre tutup ta'zim eylediler. Meger anıñ daħı nâmına ħahve-i âlî-şân ve laķabına ma'şûķ-ı perî-rüyân dirler imiş. Ve'l-ħâşıl yerlü yerince ve her biri țabaķa ve yolınca qarâr kıldılar. Her birinin muķtezâsı olan eťime-i laťife ve nefâis-i nefise ihzâr idüp ve ħân-ı bî-dirîğ daħı püşide olup ni'met-i vâfir meydâna gelüp her birisi keyfiyyeti ve țabâ'ti muķtezâsı üzere şafâda iken **Efyün-ı Mücibü'l-Ħayât Tarîf Kerden-i Ħod-râ** hemân bu kerre efyün-ı mücibü'l-ħayât dehen-i laťifini küşâde kı lup ve lisân-ı laťif-i faşîh ile **(5b)** nuțķa gelüp dir ki 'acabâ bu 'arşada benüm gibi maķbul-i ehl-i dilân ve mâ'il-i ħalk-ı cihân ve bensiz bir an 'azîmet kı lür insân var mıdır? Ħattâ yanınca götürmek sünnete isnâd olunur. Ħuşüşâ 'Arab u 'Acem ve Mekke vü Hind ü Sind ü İrâķ ve sâir 'âlemîne 'âzim olan kişiler bensüz gitmezler. Ařlum ve neslüm helâl-zâde ve benüm keyfiyyetüm sebebiyle niçe kişiler dâmen-i der-miyân idüp tek ü püyân ve cüst-i çâlâk 'azîmet-i bey-tullâhi'l-ħarem ve ziyâret-i ravza-i ħazret-i seyyidü'l-enâm 'aleyhi efzâlu's-şalâtu ve's-selâm kı lurlar ve benüm kışrumı diyâr-ı 'Acem'de şarâb-ı köknâr diyü hezâr rağbet ü izzet iderek içerler ve zamân-ı şüküfem nigâr-ħâne-i Çin'i ańdurmaz ve sâye-i sa'âdetüm ferş-i bûķalemûna taħassür çekdürmez ve ħıтта-i Rüm'a ķadem başalı beni ekl ü bel' idenler tiryâķ-i erba'a[y] ferâmüş

²¹ Türkçesi: Cehenneme git.

itdiler ve ākilüm olan kimesneler zerre kadar maraz nedür bilmezler ve müddet-i ömründe baş ve diş ağrısı nicedür **(6a)** bilmezler. Belki işi vü güci oñmamağ olmaz meger ki ihmālınden ve nekbetiliginden ve yāhūd baba ve ananuñ ve üstāzinuñ ve efendisinuñ ve şeyhinuñ bedduālarına uğraya diyü bunuñ emşāli kelimāt itdikde hemān öteden **Berş-i Dil-āver ve Funūniyā-i Suħan-ver** daħı kendüyi meyān-ı ırfāna pertāb idüp efyūna hiṭāben dir ki ey yāve-güy-ı ālem ve ey bī-hūde-güy-ı elem bu meydānı sen hālī mi kıyās idersin ki kendüni envā-ı kelimāt-ı kāzibe ve maḳālāt-ı fāsıde ile alup virürsün ve lisān ki rāyih ü carī olanı āsyāb-ı bād-mişāl esüp şavırup ögüdersün. Evvelā çāk başdan taṛıf-ı şey-i bi-nefsihī cāiz degüldür. Cāiz olduğı taḳdirce bir faḳıri cüst ü çālāk itmek gerekdür. Şeb ü rüz celīs-i rind-i cihān ve enīs-i zurefā-yı ırfānum. Zübde-i bāb-ı ırfān bensüz olmaz ve eşref-i ehl-i dilān her meclisde bensiz olmaz. Yetmiş iki rind-i cihānun terbiyyesiyle hāşıl olmuş ve eczā-yı laṭıf ile puḫte olmuş **(6b)** bir süħan-şinās ve belāğat-ıktibās-ı perverde-i Rūm'um. Eczā-yı laṭıfimi Hindūsitān'dan hezār bār-ı zaḫmet ü meşakḳat ile getirüp gāh sükker gāh āsel ile ālūde idüp altun ḫoḳka ve gümüş mablağ ve mücevher ḫoḳkalar taḫzīm iderek isti'māl iderler. Keyfiyyetüm bir ğayrı keyfiyyete beñzemez. Ākilüm olan ehl-i dilān bir ayāğ üzre yetmiş iki lisān ile tercümān ider. *beyt

**Çin-i şeherden yimeyince bir yiyim berşi kişi
Hābdan açmaz gözin ūtmaz eli bitmez işi**

ve ḫaḳkımda şu'arā-yı ızām ve zurefā-yı kirām bu maḳūle şehādet buyurup ḫattā baħr-i ihsānuñ ḳapudānı ya'nī **Ḳaya Çelebi Efendi** ḫoḳka-i simitüñ etṛāfını zer-endūd itdürmişdür. *beyt

**N'ola ekl-i berş idersem def için dilden ğamı
Pādişāh-ı ālem eyler bir yeyim berş ādemi**

ve ekābir-i İstenbül'uñ ekşerine müntesebüm. El-hāşıl vācibü'r-ri'āye meclislerinde vücūdum lāzım bir mu'teber kişiyüm diyü bunuñ emşāli kelimāt-ı acıbe ve maḳālāt-ı ğaribe ile taṛıf-i **(7a)** nefis eyledikde **Efyūn-ı Nām-dār Mu'arāza Kerden-i Berş-rā** hemān efyūn-ı nām-dār daħı nuṭḳa gelüp dir ki ey yāve-güy-ı zamān ve ey ḫod-rāy-ı cihān ve ey nānkör kendüni ne ğarīb medḫ iderek göklere çıkardıñ. Evvelā seni güyā iden benüm keyfiyyetüm degül midür ve eczālarınıñ ve sīm ü zerüñ ḫod leṭāfetini ve şerefiyyetini bizātihi ḳāimdür. Sende ne şeref ü ne bu maḳūle kelimāta iḳtidārun vardur diyü düş-nām itdükde sāmī'n daħı bu ilzām-ı lāzımu't-teslimi teslim ve pesen-dide ḳıldılar. **Tarıf Kerden-i Beng-i Şirīn Ḫod-rā** ba'de zamān esrār-ı

maḥzenü'l-esrâr ve beng-i şîrîn-güftâr nuṭka gelüp berşe ve efyûna ḥiṭâben dir ki v'ay bu ḥod-râ-yı nâ-bekârlar ve bî-ma'nâ-gûylar lisanlarına lâyiḥ u cârî olanı söylerler. Çâk yaşdan ta'rîf bana düşer ki benüm gibi bir rind-i cihân ve muḥsene-i zamân ki niçe kelimât-ı daḳıka ve süḥan-ı müşkile[y]i bir demde fetḥ u ḥall iderin ve ekser-i pîrlar ve 'âkil ü dâna vü ezraf-ı der- **(7b)** vîşânla muḳârenet ve mücâleset idelden beru her birinden bu gûne kesb ü kemâl ve her birinden bu nev' taḥşîl-i mâl kılmışım. Bir seyyâḥ-ı cihân ve rind-i zamânem. Nâmum varaku'l-ḥayâl ve laḳabıma maḥzenü'l-esrâr dirler. Buña beñzer esmâ-i laṭifeme nihâyet yokdur. Ḥattâ diyâr-ı Rûm'da dilber lebi ve arz-ı 'Arab'da naḥlı ve ḥiṭta-i 'Acem'de dâfi'u'l-ḥüzn dirler ve sâir memâlikde kezâlik gün-â-gün ta'rîfâta mu'arref kişiyim. Abdalân-ı Rûm ve dervîşân-ı bî-ğumüm muḥibb-i maḥlaşum olup eyvallâḥ şeydallâḥ 'ışk olsun îmânım diyü ta'zîm ve tekrîmlerinden şermendeyim ve her gün ḥânḳâhları içinde ri'âyet-i ḥâṭırum için ḳudûmlar çalup beni sevmeyenlerüñ boynuzına yûf borusını urarlar ve bir an bensüz şoḥbet itmezler ve bâb-i ḥânḳâḥı ber-âdem etmezler. Dâim ellerinde ve avuçlarında büyümüş başları üzre yerüm vardır. Bir dervîş-nihâd kişiyim diyü taḥayyülde iken **Tarîf Kerden-i Bâde-i Gül-reng Ḥod-râ** ey benüm pâdişâhum ḳande imiş bâde-i gül-reng 'aklı başından gide-rüp **(8a)** evvelide 'aklı başına yâr degül idi. Şimdi ise olanca 'aklı daḥı zâil olup Mirrîḥ-şîfat ḡazaba gelüp ruḥları âl âl ve gül gül ve yanaḡı pul pul ve mül mül ve ḥiddetinden ruḥ-ı alı 'araḳ-âlüd olup bir kerre kendüyi miyân-ı mec-lise pertâb idüp ve ayâḡ üzre ṭurup efyün u berş ü esrâra ḥiṭâben didi ki ey müḥlik ü semüm-ı cihânlar ve ey muzırr-ı bî-nef-i zamânlar üç nefer-i nekbet bir yere gelüp birbiriniñüzi ne güzel zemm ü ḳadḥ idersiz. Biriñüz müḥlik birinüz pür-güy biriñüz bî-mâ'nî-güy cümleñüz da'vañuzda kâzıbsiz. Sizüñ yanıñıza gelmek degül sizi ḥânesine götüren kişiler soñra sizüñ şerriñüzden nice emîn olur ve artuḳ sizden ḳurtulabilür mi? ***beyt**

Bir bölük cānī cebinde zu'afā sultānum

Zehr-i ḳātilü mi yesün bulmayıncaḳ efyünü

Âdeme siz şarı sakız gibi yapışursız. Ammâ medḥ u ta'rîf baña münâsib-dür ki ḥukemâ-i 'izâm benüm ḥaḳḳumda mişl-i tüffâḥ-ı ervâḥ buyurmuşlardur. Gerçi ḥarâmum. **(8b)** Ammâ insâna nâfi'im. Ḳabdan ḳaba ḳotarılmış şâhib-i cüş-ı ḥurüşum. Lâkin 'ışk-ı perî-rüyânla 'aḳlum bir miḳdâr zâil olup bî-hüşum vâlid-i buzurg-vârıma 'ineb-i nâm-dâr ve maḳbul-i rüzgâr dirler. Rüzgâr-ı zür-kârda hezâr rüzgârdur ki beni ol vâlid-i buzurg-vârımdan dür idüp ayaklar altında şıḳup şızdırup aşmalu ḥarâmî gibi delükanlu divâne-vâr bîmâr-ḥâne-i miḥnetde timâr iderek bu ḥâle ḳodılar. ***beyt**

**Bir deliķanlu ĥarāmīdür tıttup ĥabs itdiler
Aşmadan kırtulmağın ĥaylī şıķılmışdur şarāb**

Āĥirü'l-emr çār-ı nā-çār 'ākıller ile mücāleset itmekle benüm 'aqlumı başuma getürdiler. Hem-nişīn-i ehl-i 'irfānum. 'Uķalāya yār-ı muvafıķ ve erāzile yār-ı nā-muvāfıķum. Meşrebümüñ 'adem-i ĥazzından envā'-ı belā vü miĥnete giriftār iderüm. Sīm-sā'id ü şekker-leb ve zerrīn-ĥalĥāl sākiler ağız ağıza leb-ber-leb iltifāt u vefālar idüp ve zerre ķadar iltifātuma mağrūr olup medhüş u bī-hüş olup yatarlar.